

Udover placeringen af subjekt, verbum og objekt har - som tidligere nævnt - f.eks. genitivernes stilling været undersøgt, idet vi her møder det karakteristiske, at genitiverne er foranstillede, hvilket også er tilfældet i The Anglo-Saxon Chronicle.³⁶

W.P. Lehmann inddrager ligeledes genitiverne i en helhedsmæssig syntaktisk vurdering: "The current status of the genitive in English and its development have great historical interest, for they reflect a change from OV order in pre-Old English time to VO order today."³⁷

Da man altså finder både OV og VO med udviklingslinien OV til VO, må sproget altså bevæge sig mod en mere konsistent form. "The word order history of English is then recognized as a gradual elimination of inconsistencies (...) English is not an isolated phenomenon in this regard but is paralleled by the histories of other languages, e.g. Greek (...)." ³⁸

Inndeling af de germanske sprog med baggrund i syntaks.

En inddeling af de germanske sprog med udgangspunkt i syntaktiske overvejelser kan naturligvis kun foretages, hvis samtlige medlemmer af sprogfamilien inddrages. Men vi kan under alle omstændigheder slå fast, at oldengelsk i princippet fortsætter den ordstilling, som fandtes i det ældre runesprog, der af forskellige forskere er blevet sidestillet med nordvestgermansk. I såvel runesproget som i engelsk så vi en ofte fri ordstilling, der efterhånden gik fra en OV- til en VO-struktur.

En nordvestgermansk gruppe - til forskel fra en opdeling i dels nordgermansk og dels vestgermansk - har som tidligere nævnet været foreslået af Haugen og Antonsen udfra en parallel-udvikling i flere fonologiske og morfologiske henseender.

I gotisk så vi den syntaktiske indflydelse fra græsk, men med rester fra en OV-struktur, især hvad angår Skeireins. Gotisk har udviklet sig forholdsvis hurtigt fra OV til VO under stærk indflydelse fra græsk.

Teoretisk syntaktiske overvejelser.

Med den generative grammatiks fremkomst var det især syntaksen, som blev objekt for den lingvistiske interesse, og man skulle således forvente en interesse også for en beskæftigelse med diakron syntaks samt i en udvikling af en teori om syntaktisk forandring.

Af forskellige tilgange til en sådan teori kan nævnes den af Lehmann anvendte kasusgrammatik og Lightfoots arbejde inden for Extended Standard Theory (EST),³⁹ hvor topicalization udgør en indbygget del.

Inden for diakron syntaks ses ofte en sammenkædning af udviklingen fra OV til VO med udviklingen fra topic-comment til subjekt-prædikat.

Angående topicalization fungerer denne således, at sætningens vigtigste element figurerer initialt, at det er mod topic, opmærksomheden rettes i sætningen. Topic er det allerede givne, hvorimod comment karakteriseres som, hvad der siges om topic. Som f.eks. Hockett skrev: "(...) the most general

characterization of predicative constructions (...) where the speaker announces a topic and then says something about it." 40

Som eksempler på topicalization følgende to sætninger med topic i initial position:

gotisk: "hlaf unsarana þana sinteinam gifuns himma daga" (Matthæus 6.11).

oldengelsk: "þeodcyninga þrym gefrūnon" (Beowulf 2).

Topic og subjekt har forskellig relation til verbet i og med at verbet determinerer subjekt men ikke topic. Topic - der er bestemt er diskursen - er sætningens centrale led, hvorimod subjektet har minimal diskursbetydning.

Udviklingen fra topic-comment til subjekt-prædikat beskrives af Lehmann : "It is the influence of Western logic, based on the sentence patterns of Greek when it was already largely SVO, that has led linguists to assume for the simple sentence pattern of language a structure consisting of subject and predicate (...)" 41

I den tidligere nævnte artikel af Li & Thompson så vi en inddeling i sprogtyper udfra topic-comment-organisering overfor subjekt-fremtrædende sprog. Samtidig så vi, at flere 'topic-sprog' udviste en OV-struktur, medens de typiske 'subjekt-sprog' udviste en VO-struktur. Der synes altså at forekomme en vis parallelisme mellem de to udviklingsforløb.

Sproget i samfundsmæssig sammenhæng - sprogtypologisk set.

Som nævnt i indledningen er sproget ikke et i luften frit svævende fænomen, der kan studeres som en statisk og autonom genstand.

Sproget må relateres til en samfundsmæssig sammenhæng med arbejdsbegrebet sat i en central position: "Der fundamentale Begriff (...) ist [die] Arbeit. Die Arbeit kann sich ihre eigenen Bedingungen schaffen - das gilt für die Produktionsmittel wie für die Sprache." ⁴²

Oprindeligt var der i menneskets bearbejdning af naturen tale om en enhed og sammenfald mellem det producerende subjekt og handlingen. Sætningsstrukturmassigt betød det sammenfald mellem verbum og subjekt. Subjektet havde ikke udkrystalliseret sig; altså en OV-struktur.

Med en produktorienteret produktion skabes en adskillelse mellem den sproglige foregribelse af arbejdsprocessen og den enkelte arbejdsproces, og dermed en adskillelse mellem subjektet og den enkelte handling. Arbejdet står som formidler mellem det menneskelige subjekt og objektet - som det led, der forbinder subjekt og objekt (SVO-struktur).

Vi kan opstille den hypotese, at der med baggrund i udviklingen fra et naturaliesamfund til et produktorienteret samfund er foregået en paralleludvikling fra OV til VO. Her skal imidlertid straks modificeres en del - hvad angår en sådan mulig sideløbende udvikling, eftersom man blot behøver at fremhæve et sprog som japansk - med en OV-struktur; og ingen kan vel betvivle, at Japan indtager en plads som et produktorienteret samfund.

Sammenholder vi imidlertid de samfundsforhold - som danner baggrund for det ældre runesprog, gotisk og oldengelsk - er der faktorer og væsentlige forskelle som foranlediger en hypotese angående de omtalte sammenhænge, hvilket her skal belyses:

I det ældre runesprog så vi, at verbet overvejende indtog en final stilling. Også i oldengelsk forekom verbet hyppigt i final position, hvorimod nordgermansk (indbefattet østnordisk) havde verbet i medial position; men såvel runesproget som oldengelsk har bevæget sig fra OV til VO.

I gotisk synes Skeireins at have bevaret rester af en OV-struktur, medens Wulfilas bibeloversættelse fra det 4. årh. (og altså samtidig med det ældre runesprog) kun har få eksempler og overvejende fremviser en VO-struktur, hvilket ikke mindst skyldtes den græksprogede indflydelse.

Denne kontakt har selvfølgelig ikke udelukkende været af sproglig art, men har også eksisteret på det politiske og handelsmæssige område og har ikke kun været rettet mod grækerne men også mod det romerske imperium. Om et sådant samkvem kan man læse flere steder hos f.eks. Thompson: "Their [goternes; min tilføjelse, TC] trade with the Empire influenced the language of the Visigoths in a striking degree. Roman traders together with the hundreds of Visigoths who returned home from service with the Imperial forces planted an interesting list of Latin words in the Gothic language before the middle of the fourth century and before Ulfila took up his pen. Greek influence on Gothic was almost exclusively ecclesiastical, but the Latin words which established themselves in Gothic - and well over a score are known - have an exclusively military and commercial charac-

the Roman provinces was very highly developed." ⁴⁴ Også hos Piergiuseppe Scardigli kan man finde en lignende beskrivelse af en sådan handelsforbindelse. ⁴⁵

Vender vi os derimod til oldengelsk og det oldengelske samfundssystem, synes et sådant veludviklet handelssamkvem at have været af mindre art: "Trade did not play a very large part in the activities of the early English communities, for these were to a considerable extent self-sufficing (...)." ⁴⁶ Og en direkte græksproglig indflydelse på oldengelsk synes ikke at have fundet sted. ⁴⁷

De her skitserede mulige parallelle udviklingsforløb inden for dels den diakrone syntaks og dels den samfundsmæssige forandring er ment som en hypotese, hvilken man nødvendigvis må forholde sig kritisk til.

Sammenfatning.

Med dette projekt om sætningsstrukturens udvikling fra OV til VO i nogle germanske sprog har jeg haft til hensigt for det første at give en fremstilling af, hvorledes syntaksen har fundet anvendelse i en beskrivelse af sætningsinterne forhold. For det andet var formålet at forsøge en kombination mellem teoretisk og praktisk lingvistik ved indførelsen af ekstralingvistiske faktorer. Dette blev gennemført i og med antagelsen af sprogets udspring af den samfundsmæssige praksis.

Lingvistikken har alt for længe betragtet sproget som en autonom genstand med karakter af et observerbart objekt: "Vi har ikke inddraget sproget selv. Det smuttede væk mellem grene i alle de smukke syntakstræer." ⁴⁸

Erst ved at bringe sproget tilbage i en samfundsmæssig totalitet kan sproget forklares.

Noter.

1. Her skal blot nævnes nogle få eksempler:
 (Greenberg 1963)
 (Lehmann 1972, 1974, 1976, 1977 og 1978)
 (Steele 1978)
 (Vennemann 1974)
 (Li 1975, 1976, 1977).
2. Hermed menes en interesseforskydning fra at beskæftige sig med syntaksen for syntaksens egen skyld til at se sproget udfra en samfundsmæssig synsvinkel. Således f.eks. hos Jacob Mey 1977: 235-263.
3. Det er Chomskys mål at nå frem til de bagvedliggende universelle, psykologiske forudsætninger, som betinger kompetencen, for i sidste instans at kunne sige noget om den menneskelige natur. Chomsky anser lingvistikken som en gren af individets psykologi.
4. I Marx-Engels-Werke:3.
5. Berger 1967. Dansk udgave (1974:23).
6. (Thompson 1966:vi).
7. (Lehmann 1977:283).
8. (Lehmann 1977:287).
9. (Lehmann 1976:454).
10. (Lehmann 1976:447 samt (Lehmann 1972:240)).
11. (Li & Thompson 1976:458-489).
12. Som beskrevet af (Stockwell 1977:292): "If we assume (...) a rule of TOPICALIZATION by which NP's as well as adverbs are moved into this initial slot, we produce the TVX structure discussed by Vennemann 1974 (...)." Om termerne topic-comment skriver (Chomsky 1977:292): "It might be suggested

that Topic-Comment is the basic grammatical relation on surface structure corresponding (roughly) to the fundamental Subject-Predicate relation of deep structure. Thus we might define the Topic of the Sentence as the leftmost NP immediately dominated by S in the surface structure, the Comment of the Sentence as the rest of the string."

Topic-comment har man arbejdet videre på såvel inden for transformationsgrammatikken som inden for kredsen af Pragerlingvister under betegnelsen "Functional Sentence Perspective".

13. (Lehmann 1974:37).
14. (Lightfoot 1979). Lightfoots arbejde sker inden for EST-teorien, og er således inspireret af f.eks. Jackendoff 1972. Hos Jackendoff ser man, at han i den semantiske komponent inkluderer bl.a. "focus" (den i sætningen lagte ny information) vs. "presupposition" (om kendt information).
15. (Antonsen 1975:25).
16. Her læst efter Haugen:1976:109.
17. (Haugen 1976:111-13).
18. (Haugen 1976:125).
19. (Haugen 1976:160).
20. Den gotiske bibeloversættelse blev foretaget af biskop Wulfila i midten af det 4. årh.
21. (McKnight 1897:147). Selvom dette værk skriver sig tilbage til 1897, synes det stadig at have værdi, jvf. f.eks. (Stockwell 1977).
22. (McKnight 1897:147).
23. (Friedrichsen 1926:15).
24. (Hopper 1975:23).

25. (Aitchison 1979:48).
26. (Lehmann 1974).
27. (Aitchison 1979).
28. (Lehmann 1972:242).
29. Skeireins - fra det 4.-5. årh. - består af 8 blade, som er kommentarer til Johannesevangeliet. Bladene 1,2,5,6 og 7 befinder sig i Milano og bladene 3,4 og 8 i Vatikanet. Hvem forfatteren er kan ikke eksakt afgøres, lige så lidt som det kan fastslås, i hvor høj grad der er tale om en oversættelse fra græsk.
30. (Hempel 1966:13).
31. (McKnight 1897:150).
32. (McKnight 1897:151).
33. (Lehmann 1978:37).
34. (Klaeber 1950:xciv).
35. (Fries 1940: "On the development of the structural use of word-order in Modern English." In: Language 16:199-208).
Gengivet i (Vennemann 1974:339-376).
36. (Shannon 1964:13,23 og 27).
37. (Lehmann 1978: 177).
38. (Vennemann 1974:351).
39. jvf. note 14.
40. (Hockett 1958:201).
41. (Lehmann 1974:40).
42. (Maas 1971:147).
43. (Thompson 1966:39).
44. (Thompson 1966:42).
45. (Scardigli 1964:78,84).

46. (Whitelock 1952:115).
 47. (Whitelock 1952:191).
 48. (Wille 1978:84).

Bibliografi.

- Aitchison, Jean. "The Order of Word Order Change." In: Transactions of the philological society. Oxford 1979.
- Antonsen, Elmer H. A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions. Niemeyer 1975.
- Berger, Peter L. Religion, samfund og virkelighed. Elementer til en sociologisk religionsteori. 1967. Dansk 1974.
- Chomsky, Noam. Aspects of the Theory of Syntax. M.I.T. 1965.
- Friedrichsen, G.W.S. The Gothic Version of the Gospels. A Study of its style and Textual History. Oxford University Press 1926.
- Garmonsway, G.N. (ed.). The Anglo-Saxon Chronicle. London 1975.
- Greenberg, Joseph H. "Some Universals of Grammar with Particular Reference to the order of Meaningful Elements." In: Greenberg (ed.): Universals of Language. M.I.T. 1963.
- Haugen, Einar. The Scandinavian Languages. London 1976.
- Hempel, Heinrich. Gotisches Elementarbuch. Berlin 1966.
- Hirt, Herman. Handbuch des Urgermanischen, III. Teil. Heidelberg 1934.
- Hockett, Charles. A Course in Modern Linguistics. New York 1958.
- Hopper, Paul J. The Syntax of the simple sentence in Proto-Germanic. Mouton. The Hague 1975.
- Jackendoff, Roy S. Semantic Interpretation in Generative Grammar. M.I.T. 1972.

- Klaeber, Fr. (ed.). Beowulf. Boston 1950.
- Krause, Wolfgang. Handbuch des Gotischen. München 1968.
- Lehmann, W.P. "From Topic to Subject in Indo-European." In:
Charles N. Li (ed.): Subject and Topic. New York 1976.
- Lehmann, W.P. "Language Contact and Interference in the Germanic Period." In: Kolb/Laufffer (Hrsg.): Sprachliche Interferenz. Festschrift für Werner Betz zum 65. Geburtstag. Tübingen 1977.
- Lehmann, W.P. "Proto-Germanic syntax." In: Coetsem/Kufner (eds.)
Toward a Grammar of Proto-Germanic. Tübingen 1972.
- Lehmann, W.P. Proto-Indo-European Syntax. University of Texas Press 1974.
- Lehmann, W.P. Syntactic Typology. The Harvester Press 1978.
- Li, Charles N. (ed.). Mechanisms of Syntactic Change. University of Texas Press 1977.
- Li, Charles N. (ed.). Word order and word order change. University of Texas Press 1975.
- Li, Charles N. & Sandra A. Thompson. "Subject and Topic: A New Typology of Language." In: Charles N. Li (ed.): Subject and Topic. New York 1976.
- Lightfoot, David W. Principles of Diachronic Syntax. Cambridge University Press 1979.
- Maas, Utz. "Sprachliche Handeln; Auffordern, Fragen, Behaupten." In: Hans Bühler u.a.: Funk-Kolleg Sprache. Eine Einführung in die moderne Linguistik II, Frankfurt am Main 1973.

- Marx, Karl. MEW 3. Berlin (DDR) 1969.
- McKnight. "Primitive Teutonic Order of Words." In: Journal of English and Germanic Philology, Vol. 1. 1897.
- Mey, Jacob. "Linguistics as a practical science." In: Paul J. Hopper (ed.): Studies in descriptive and historical linguistics. Festschrift for Winfred P. Lehmann. 1977.
- Nestle, Eberhard. Novum Testamentum. Graece et Latine. Stuttgart 1964.
- Nielsen, Hans Frede. De germanske sprog. Odense 1979.
- Scardigli, Piergiuseppe. Die Goten, Sprache und Kultur. München 1964.
- Shannon, Ann. A descriptive syntax of the Parker Manuscript of the Anglo-Saxon Chronicle from 734 to 891. Mouton. The Hague 1964.
- Sprockel, C. The language of the Parker Chronicle, Vol. 2. Word-formation and syntax. The Hague 1973.
- Steele, Susan. "Word Order Variation: A Typological Study." In: Greenberg (ed.): Universals of Human Language, Vol. 4, Syntax. Stanford University Press 1978.
- Stockwell, Robert P. "Motivations for exbraciation in old English." In: Charles N. Li (ed.): Mechanisms of Syntactic Change. University of Texas Press 1977.
- Thompson, E.A. The Visigoths in the time of Ulfila. Oxford University Press 1966.

Vennemann, Theo. "Topics, subjects and word order: from SXV to SVX via TVX." In: Anderson/Jones (eds.): Historical Linguistics I, 1974. Proceeding of the First International Conference on Historical Linguistics, Edinburgh 2nd-7th September, 1973.

Whitelock, Dorothy. The Beginnings of English Society. 1952.

Wille, Niels Erik. "Pragmatik og strukturel lingvistik. En videnskabshistorisk skitse." In: Pragmatik, Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 9. København 1978.

Vibeke Weldingh Johansen

Über die Verwandtschaftsnamen auf -r im Gotischen und im
Althochdeutschen - insbesondere VATER.

I Vorwort.

In dieser Arbeit werde ich ausgewählte Bezeichnungen für die nächste Verwandtschaft im Gotischen und im Althochdeutschen untersuchen, und zwar vor allem diejenigen Substantive auf -r, die schon im Indoeuropäischen eine morphologische Einheit bildeten: "Vater", "Bruder", "Mutter" und "Tochter". Von einer solchen sprachlichen Einheit kann man nämlich - wie ich vermute - auf eine ähnliche im sozialen Bereich schließen¹.

Mit dem Wort für "Schwester", das erst später durch analogen Ausgleich in diese morphologische Klasse aufgenommen wurde (so das gotische swistar und das althochdeutsche swester aus indoeuropäisch *suesor (lateinisch soror)), werde ich mich kaum beschäftigen - ebenfalls nicht mit den Wörtern für "Sohn", da sie als mask. u-Stämme nicht zur r-Klasse gehören.

Auch die got. Wörter für "Vater" und "Mutter" - atta und aipei - gehören nach der allgemeinen Auffassung nicht zu dieser Klasse. Hinsichtlich atta besteht aber die Möglichkeit, daß es doch aus dem indoeuropäischen *patér entlehnt ist. Da ferner im Ulfila-Gotischen fadar im Verhältnis zu atta nur eine sehr geringe Rolle spielt, wird meine Unter-

suchung atta dennoch umfassen, und zwar im großen und ganzen als Inbegriff des gotischen "Vater".

Am sorgfältigsten werde ich die Wörter für "Vater" untersuchen, weil sie im ausgesprochenen Patriarchalismus der got. und der ahd. Kultur eine große Rolle spielen und weil im got. und im ahd. biblischen Text "Vater" (atta bzw. fater) der am meisten verwendete Verwandtschaftsname ist.

Die übrigen Verwandtschaftswörter werde ich aber in geringerem Umfang untersuchen - sowohl wegen ihrer zahlenmäßig geringeren Verbreitung im Textmaterial als auch wegen ihrer niedrigeren hierarchischen Stellung in der Großfamilie.

II "Vater".

an.	<u>fadir</u>	(<u>atti</u>)	(dän./schw. <u>fader</u>)
ags.	<u>fader</u> / <u>feder</u>		(eng. <u>father</u>)
air.	<u>athir</u> (Gen. <u>athar</u>)		
as.	<u>fadar</u>		
got.	(<u>fadar</u>)	<u>atta</u>	(<u>abba</u>)
ahd.	<u>fater</u>	(<u>atto</u>)	
mhd.	<u>vater</u>	(<u>atte</u> / <u>ätte</u>)	
ain.	<u>pitá</u>		
lat.	<u>pater</u>		
<hr/>			
ie.	* <u>päter</u>		

"Vater" im Gotischen und im Althochdeutschen -
die allgemeine Verwendung:

Das Bedeutungsgebiet des got. atta wie des ahd. fater ist vor allem von sozialem Charakter, obwohl es in beiden Sprachen auch im biologischen Sinne verwendet wird.² In diesen beiden Sprachen gibt es keine Wörter für "Vater", die sich allein auf physische Vaterschaft beziehen, wie es im Lateinischen der Fall ist.³ Vorherrschend ist die Konnotation des Oberhauptes der Großfamilie.⁴

Bei der Bezeichnung für "Vater" unterscheidet sich das Got. von den übrigen germanischen Sprachen, indem es fast nur noch das Wort atta als "Vater" verwendet. Andere germanische Sprachen haben einen Ausdruck, der dem got. ähnelt; aber die Verwendung ist da weit mehr begrenzt, da sie meist eine Variante des ie. *pāter benutzen. Im Got. wird fadar nur einmal bezeugt, jedoch lebt es in den Wörtern für "Geschlecht" - fadrein / fadreins - weiter.⁵

Got. "Vater":

atta wird von den meisten in seinem Ursprung als ein Lallwort der Kindersprache betrachtet.⁶ Es hat sich - laut Pokorny - aus dem ie. *āto-s, germ. *ōpala entwickelt. Daß es aber bei dieser stilistischen Stufe nicht geblieben ist, werde ich später exemplifizieren. Ob die Entstehung des Wortes wirklich unabhängig von den entsprechenden Wörtern der anderen Sprachen vor sich gegangen ist oder ob ein gewisser sprachlicher Austausch stattgefunden hat, wage ich hier nicht zu entscheiden. Immerhin findet sich das Wort u.a. im ain.

attā (wo es zwar "Mutter", "ältere Schwester" bedeutet), im Lat., wo es als Kosewort der Kinder dem Vater oder Großvater gegenüber verwendet wird,⁷ im aeng. Namen Atta, im Ahd. und Mhd.,⁸ ferner im An. und vermutlich auch im air. athir.⁹

Man könnte sich vielleicht die Möglichkeit vorstellen, daß zwischen atta im Got. und der ie. Urform des Wortes "Vater", *pätér, eine gewisse Verbindung besteht, daß aber der Anfangskonsonant wegen häufiger Verwendung durch die Kinder weggefallen ist. Das air. athir (Gen. athar) könnte dann möglicherweise die Existenz eines Übergangsstadiums zwischen atta und *pätér bestätigen,¹⁰ unter der Voraussetzung, daß die gesprochene Sprache die im Umfang ziemlich begrenzte Schriftsprache des Gotischen immerhin beeinflusst hat. (Durch wäre die Möglichkeit einer gewissen Beziehung der Goten zu den Altiren bewiesen).

Auch das lat. atta könnte aber - wie ich vermute - eine ähnliche Bildung aus dem ie. *pätér, lat. pater, sein. (Vgl. auch lat.: māter und die Kinderwörter mamma "Mutter"/ "Großmutter" und *amma "Mutter", das von mamma abgeleitet ist.¹¹ - So hätte sich ein Bildungsmuster kindersprachlicher Verwandtschaftswörter gebildet, das die Aussprache erleichtern würde:

- ohne Anfangskonsonanten
- mit Wiederholung desselben Vokals am Wortanfang und Wortausgang
- mit Geminat ion des inlautenden Konsonanten

Diese Theorie ist nach meiner Auffassung sehr wahrscheinlich.

Die Verbreitung des got. atta in der gesprochenen Sprache bezeugen folgende Namen / Kosewörter: got. Attila ("Väterchen", der Name des Hunnenkönigs), aeng. Atla Atta und

ahd. Ezzilo, das dieselbe Diminutivbildung wie got. -ila aufweist.¹²

"Geschlecht" im Ahd.:

In bezug auf die Wörter für "Geschlecht" ist es in diesem Zusammenhang interessant, daß das ahd. adal (as. Athali, nhd. Adel) vermutlich aus demselben Stamm wie das got. atta entstanden ist, so auch das ahd. Adj. edili (as. ethili), "edel", "adelig", und das ahd. Subst. uodal (as. ōthil), "(väterliches) Erbgut", das große Ähnlichkeit mit dem got. haimōpli, "Erbgut", hat.¹³ Darin sehe ich die Möglichkeit, daß ahd. atto ("Vater", "Vorfahr") jedenfalls für einige Zeit, eventuell dialektal, eine Glanzperiode erlebt hat.

"Geschlecht" im Got.:

Mit dem got. Wort für "Geschlecht" verhält es sich ähnlich wie mit dem ahd.. Got. fadrein (Neut.)("Abkunft", "Geschlecht" "Eltern", "Vorfahren") und fadreins (Fem.)("Abkunft", "Geschlecht") sind von dem im Got. der Zeit Ulfilas kaum mehr verwendeten fadar mit dem ie. Suffix -ino abgeleitet. In der Bedeutung "Vaterschaft" ist fadrein nur einmal belegt (im Gen.Sing."Eph."III 15), wogegen es in den Evangelientexten mit dem Mask.Plur. des Artikels verbunden und in den "Paulinischen Briefen" in formalem Neut.Plur. "Eltern" bedeutet. (- So z.B. in "Joh." IX 20 : þata qeþun þai fadrein is und "Joh." IX 18 : "unte atwopidedun þans fadreins is"; "2.Ko." 12, 14: "fadreina barnam"). In dieser letzten Verwendung (Neut.Plur.) kann es auch die Bedeutung "Großeltern",

"Vorfahren" annehmen.¹⁴

Got. "Vater" - Untersuchung eines biblischen Textmaterials:

Als Quellenmaterial der Untersuchung des got. Wortes für "Vater" habe ich das "Evangelium des Johannes" gewählt, das ich systematisch untersucht habe, und mit sachdienlichen Textstellen aus dem "Neuen Testament" ergänzt.¹⁵

Im got. "Evangelium des Johannes" habe ich das Wort "Vater", nur in der Form atta, an 105 Stellen gefunden. Da es sich um einen biblischen Text handelt, ist der überwiegende Teil der Wörter (94) erwartungsgemäß synonym für "Gott" "der Vater Jesu"/ "der Vater der (gläubigen) Menschheit" gebraucht, und in wenigen Fällen (3) im Sinne des "Teufel" ("Joh." VIII 44). Übrig bleiben 8 Beispiele einer rein blutsverwandtschaftlichen Verwendung des Wortes "Vater", und zwar 5 Mal eindeutig im Sinne von "Vorfahr" ("Joh." VI 31, 58; VII 22; VIII 39, 53;) und 3 Mal im Sinne von "eigentlicher/ elterlicher Vater" (unter "elt." verstehe ich "sozial und biologisch") ("Joh." VI 42; VIII 38, 41;). Es gibt inhaltliche Grenzfälle, z.B. "Joh." VIII 19, wo sowohl die Deutung des Wortes atta als "elterlicher Vater" als auch die als "Gott" möglich sind.

Schon durch die 5 oben erwähnten Exempel der Bedeutung "Vorfahr" (bezeugt im Singular und im Plural) scheint mir der durch Berthold Delbrück gehegte Zweifel an diesem Gebrauch des got. atta beseitigt zu sein. Dies und die formelle Verwendung im "elterlichen Sinne" (wie z.B. in "Joh." VI 42 und "Marcus" VII 10) sowie die große Verbreitung des ver-

ste der naiven, kindlichen Welt gebraucht wurde, und also ungefähr mit dem nhd. Vater gleichzustellen ist.¹⁶

Man beachte, daß bei der Untersuchung des "Evangeliums des Johannes" nur noch der Name atta für "Vater" angeführt ist. Die anderswo stehenden Sonderfälle der Benennung des "Vater", fadar und abba, die beide nur einmal belegt sind ("Gal." IV 6) und zwar im Nom. im Sinne eines Vok. als Anrede an Gott, waren bloß Wörter einer Gelehrtensprache, die mit dem Gotischen dieser Zeit eigentlich nur wenig zu tun hatten. abba gehört, wie im späten Lat., zum kirchlichen Wortschatz und stammt ursprünglich aus dem Aramäischen, aus dem es vermutlich via Griechisch entlehnt ist.¹⁷ - Ob es sich bei fadar nur um einen Überrest aus der Zeit des skandinavischen Wohnsitzes oder um das Element einer teilweise internationalisierten Gelehrtensprache handelt, läßt sich nicht leicht entscheiden.¹⁸

In den Fällen, wo atta eine konkrete Bedeutung im Sinne von "Vorfahr" oder von "Vater" hat, steht es meistens in bestimmter Form mit einem vorangestellten Demonstrativpronomen oder einem nachgestellten Possessivpron. als Bestimmtheitsangabe versehen.¹⁹ Im "Evangelium des Johannes" ist atta = "Vorfahr" nur im Nom. und Dat. des Sing. und des Plur. bezeugt; im "Evangelium des Lucas" z.B. aber auch im Akk. des Sing..²⁰

In der Bedeutung "Gott /der Vater Jesu / der Vater der Menschheit" ist atta nur in verhältnismäßig geringem Grade mit attributiven Bestimmtheitsangaben wie Demonstrativ- oder Possessivpronomina versehen. Es ist in allen Kasus des Sing. belegt. An einigen Stellen erlangt der Nom. den Wert eines Vok. in der Anrede Jesu an Gott.²¹ Die vielen Fälle,

fōdjan, ahd. fuotan = "ernähren, aufziehen, gebären", was sich auch im Skandinavischen, z.B. im dän. føde, und im eng. feed erkennen läßt.)

Jost Trier untersucht in seinem "Vater" das Problem einer gemeinsamen Wurzel des mit dem got. *faps und dem ahd. fater verwandten lat. pater und des lat. potis, die er in seiner früher verfaßten "Vorgeschichte des Wortes REICH" miteinander etymologisch verbunden sah, wie auch schon Ernout / Meillet in ihrem Dictionnaire Étymologique.²⁵ Das -a- des pater stammt nämlich aus dem ie. -ǣ-, das sich nicht ohne weiteres mit dem -o- von potis vereinen läßt. Da es sich um ein ursprüngliches -ǣ- eines *pǣt- handelt, kann man von einem e / o-Ablaut des *pot- absehen. Eine andere Erklärung sei - laut JT - ein durch Kontraktion entstandenes o.

Ohne eine für die Identität der ursprünglichen Wurzeln befriedigende Beweisführung darlegen zu können, gelangt er zu der Überzeugung, daß "sich potis und *pǣtér viel näher stehn als sie sich zu stehn schienen." Um so weit zu gelangen, benutzt er als Hilfsmittel ein ags. Wort faðu ("Schwester des Vaters"): "Ags. faðu, durch seinen Lautstand potis, durch seine Bedeutung *pǣtér eng verbunden, bildet eine Brücke zwischen den beiden Wörtern."²⁶

Nach meiner Ansicht wäre er ebenso weit gekommen, hätte er bloß die Bedeutung des aus dem ie. *pǣtér entlehnten lat. pater und des lat. potis betrachtet. Aufgrund des sozialen Musters der Großfamilie ist die Bedeutung "mächtig" des potis als eine Konnotation des pater zu betrachten.²⁷

Man kann feststellen, daß die Auffassung JT's in diesem Punkt immerhin vor der Oskar Schades nicht erheblich abweicht.

Im Gegensatz zum Gotischen zeigt das Ahd. durch das für "Vater" verwendete Wort seine Verwandtschaft mit der ie. Sprachenfamilie. Wie sich später herausstellen wird, habe ich im ahd. biblischen Text vergeblich nach anderen Bezeichnungen für "Vater" gesucht. Dies hängt aber sicher damit zusammen, daß die Verfasser des ahd. Textes eben beauftragt worden waren, eine allgemeinverständliche ahd. Schriftsprache zu schaffen und so die Dominanz der Fremdsprachen (vor allem des Lat.) in der Schriftsprache zu überwinden.

Ahd. "Vater" - Untersuchung eines biblischen Textmaterials:

Da es im Ahd. keine vollständige Bibel gibt, habe ich die Bruchstücke des "Evangeliums des Johannes" in der Evangelienharmonie Tatian als die wichtigste Quelle meiner Untersuchung des Ahd. gewählt.²⁸

Im Tatian habe ich für "Vater" nur das Wort fater und keine Belege für andere Verwandtschaftswörter wie atto oder abba finden können.²⁹ - abba wäre eventuell erschienen, hätte ich den "Brief des Paulus an die Galater" (IV 6) oder den an die "Römer" (VIII 15) finden können.³⁰ Andererseits wäre vielleicht auch diese Stelle mit dem ahd. fater übersetzt worden, weil diese ahd. Bibelfassungen eben das Verständnis des lat. Textes vermitteln sollten. Es geht z.B. aus dem "fater, fater" (Tatian 181,2) deutlich hervor, daß man - um der Verständlichkeit willen - der Gelehrtensprache allgemeinverständliche Wörter vorzog.³¹ abba ist wahrscheinlich dem Ahd. ziemlich fremd gewesen, wie sicher auch dem Got., und liefert als aramäisches Lehnwort einen deutlichen Beweis für die Fremde Dominanz in der religiösen

Gelehrtensprache, die nur einem kleinen Kreis verständlich gewesen ist.

Der Wunsch einer verbreiteten Christianisierung der deutschen Bevölkerung hat deshalb vermutlich entscheidend zum Bestreben Karls des Großen, des Abtes Hrabanus Maurus und anderer beigetragen, eine altdeutsche Schriftsprache zu schaffen.

Die Übersetzung der Evangelienharmonie ist als Ergebnis einer Gruppenarbeit von sehr wechselnder Qualität. So liefert die altdeutsche Fassung z.B. an vielen Stellen eine lat. Konstruktion.³² Natürlich sind auch die Schwierigkeiten der Emanzipation des jungen deutschen Schrifttums von der bestehenden Schriftsprache daran schuld.

In den im Tatian erhaltenen Bruchstücken des "Joh.-Evangeliums" ist das Wort fater an 135 Stellen gebraucht. Von diesen sind 115 im Sinne von "Gott, der Vater Jesu / der Vater der (gläubigen) Menschheit", im ganzen Singular, auch im Nom. im Sinne des Vok.³³ und 4 im Sinne von "Teufel" verwendet.

Eindeutig wird die Bedeutung "elterlicher Vater, Vater im eigentlichen Sinne" an 2 Stellen belegt, im Nom. und Akk. im Sing., (: Tatian 55,8,- 82,8,-). Die Bedeutung des "Vorfahr(en), Stammvater" wird an 7 Stellen, von denen 2 im Nom. & Dat. im Singular in Verbindung mit dem Namen "Abraham" und die übrigen im Nom. oder Dat. im Plural stehen.³⁴ Außerdem gibt es 5 Fälle, die man eventuell als "elterlicher Vater" verstehen kann, und 3, die sich als "Vorfahr(en), Stammvater" interpretieren lassen.³⁵

Die Position des "Vater":

Alle untersuchten Varianten des got. atta und des ahd. fater werden in einem ehrfurchtsvollen Ton erwähnt. Dies macht die Festlegung der genauen Bedeutung schwierig - ob es sich auf "Gott" oder auf den "Vater im eigentlichen Sinne" etc. bezieht. - aber zeugt zugleich von der väterlichen Machtposition.

Man könnte wohl mit Recht behaupten, daß sich die Gesellschaftshierarchie zur Zeit der Goten und der Altdeutschen - und sicher seit noch längerer Zeit vorher - in bezug auf den Patriarchalismus nicht beträchtlich geändert hat. (So hat sie sich ja auch etwa bis zum 18./ 19. Jh. im wesentlichen kaum geändert.) Zu einem gewissen Grade kann man deshalb die Grundhaltung des Codex Euricianus, der vermutlich um 470 als das erste ganze got. Gesetzbuch geschrieben wurde, als die gemeinschaftliche Normung der got. und der altdeutschen Gesellschaftsordnung betrachten. (So hat dieser u.a. zur Rechtsnormung der Bayern, Alemannen und Burgunder beigetragen.)³⁶

Die Stellung des (freien) Familienvaters des Cod. Eur. stimmt mit dem Patriarchalismus der Bibel überein. In diesem Sinne ist die Botschaft des Christentums weder den Goten noch den Altdeutschen fremd gewesen. Man war also nicht gezwungen, das biblische Bild der familialen Rangordnung zu mildern, um bei der christlichen Agitation in dieser Hinsicht auf keinen Widerstand zu stoßen. Die got. und die altdeutsche biblische Fassung stimmen denn auch inhaltlich mit dem lat. Text überein.

Wörter für den "Vater" einer rel.-soz. "Verwandtschaft":

Bei den Wörtern got. atta und ahd. fater handelt es sich im großen und ganzen um eine Verwandtschaft im allgemeinen Sinne (wozu ich auch den Bezug auf Gott hinrechne).

Darüber hinaus gibt es aber Wörter mit einer beträchtlich geringerer Verbreitung, die eine Art religiös-soziale Verwandtschaft bezeichnen und sich etwa auf das Verhältnis der Gemeindemitglieder zu den Vertretern ihrer geistlichen Obrigkeit beziehen - in den biblischen Texten habe ich für diese keine Belege gefunden:

- got. papa (aus griechisch papas):

- ahd. phaffo (nhd. Pfaffe):

Ahd. phaffo stammt aus dem got. papa "Priester" oder "Presbyter". (Es ist mit dem lat. papa "Papst" nicht verwandt, das im Ahd. übrigens bābes heißt - vgl. Schützeichel(1969) und Eggers (1965).)

Ahd. phaffo ist ein Ergebnis der got. Beziehungen etwa im 5.Jh. zu den südlichen Altdeutschen, besonders den Baiern. phaffo zeugt von der Anwesenheit got. Missionare; aber aus dieser Zeit sind auch andere deutsche Wörter durch volkstümliche (oder Missionar-) Kontakte aus dem Got. entlehnt, wie z.B. ahd. toufen (nhd. taufen) aus dem got. daupjan und ahd. wīh "heilig" (z.B. in nhd. Weihnachten) aus dem got. weihs.³⁷

- ahd. abbat / (lat. abbas):

Ahd. abbat (aus dem aramäischen abba "Vater", das u.a. im Got. belegt ist ("Gal." IV 6) und in der religiösen Sprache des Mhd. und Nhd. (z.B. "Gal." IV 6 und "Römer" VIII 15)) ist mit dem lat. abbas (Gen. abbatis) verwandt.³⁸ Es ist im

Nhd. in Abt und Abtei erhalten. Dieses Wort ist wie andere eine Folge der römischen Kolonisation der Rhein- und Donau-Gebiete (Vgl. v. Polenz (1972)).

Zusammenfassung: got. und ahd. "Vater":

Aus der Untersuchung hat sich ergeben, daß das got. atta für ahd. fater synonym gebraucht wurde.

Das got. atta läßt sich im Ahd. nur in Namen und Ableitungen erkennen (- so z.B. im ahd. Namen Atto und in ahd. Ableitungen wie adal).

Ahd. fater gehört seinerseits zur großen ie. Sprachenfamilie, aber ist im Got. nur einmal als fadar belegt, was für die Zugehörigkeit zur got. Sprache zur Zeit Ulfilas keinen sicheren Beweis liefert. Dafür findet man das ie. *patér in got. Ableitungen (z.B. fadrein), von denen man auf die Anwendung eines fadar im früheren Got. schließen könnte.

III Bruder.

an.	<u>bródir</u>	(dän. <u>broder</u>)
ags.	<u>brōdor</u>	(eng. <u>brother</u>)
air.	<u>brāthir</u>	
as.	<u>brōthar</u>	
got.	<u>brōþar</u>	(krimgot. <u>bruder</u>)
ahd./mhd.	<u>bruoder</u>	(nhd. <u>Bruder</u>)
ain.	<u>bhrātar</u>	
lat.	<u>frāter</u>	

(germ. *brōþar)

ie. *bhrātor

"Bruder" im Got. und im Ahd.:

Wie aus den oben angegebenen Wörtern für "Bruder" hervorgeht, gehören das got. brōþar und das ahd. bruoder zur indoeuropäischen Sprachenfamilie. Die große Gleichheit der Wörter macht die Behauptung Friedrich Kluges (1975) wahrscheinlich, daß "Bruder" "aus der Zeit, da alle idg. Stämme noch ein Volk ohne viel mundartliche Unterschiede waren" "ererbte" sei. Sonst wäre auch die auffallende Verwandtschaft der geographischen weit verbreiteten Wörter kaum erklärbar.

Die ursprüngliche Bedeutung ist möglicherweise "Ernährer", "Beschützer". Dies scheint mir vernünftig motiviert durch C.C. Uhlenbecks vorsichtig geäußerten Hinweis auf altindisch bhāratī "trägt, unterhält, pflegt" u.s.w. und bhārtā /bhartā "Träger", "Erhalter", "Ernährer", "Herr" (etc.) zu ain. bhrātar "Bruder" und durch B. Delbrücks ebenfalls mit Vorbe-

halt verknüpften Hinweis auf die sanskr. Wurzel *bhar- zu bhrātar "Bruder".³⁹ Dabei sollte man natürlich nicht vergessen, daß sich dann ein *bhar- zu einem *bhrā- kontrahiert haben muß. Derselbe Stamm, ein ie. *bher-, läßt sich im lat. Verb fēro "ich trage" erkennen, das Ernout / Meillet und Krahe u.a. mit sanskr. bhārāmi und got. baíra verbinden.⁴⁰

Wenn ie. *bhrātor aus diesem Stamm entlehnt ist, muß lat. frāter dieselbe Beziehung zu lat. fert "er trägt" haben, welche Möglichkeit Ernout und Meillet aber nicht behandeln.

Falls man sich in der Hypothese eines ie. *bher- zu got. brōþar und zu ahd. bruoder nicht völlig täuscht, so ist durch "Bruder" die soziale Rolle des stellvertretenden großfamilialen Oberhauptes angegeben, die Rolle des "Bruders" als Schützer und Ernährer (seiner Mutter) seiner Schwestern und seiner jüngeren Brüder.

Ich kann mir aber eine andere Erklärung vorstellen, die ich durch die Bedeutung "gebären" des got. baíran motiviere, die auch dem ain. *bhar- und dem ie. *bher- "tragen", "pflegen", "bringen" (etc.) nahe liegt. Bei dieser Deutung sollte die Geburt eines männlichen Nachkommen betont werden, und das Wort für "Bruder" mit dem got. barn "Kind" (ie. *bher-) verwandt sein.⁴¹

Beim Wort für "Bruder" ist natürlich die Beziehung zu den Geschwistern das Zentrale. Er sei seinen Schwestern und jüngeren Brüdern gegenüber durch ihre gemeinsame Mutter (Eltern) verpflichtet. Dafür sollten aber die Schwestern (und die jüngeren Brüder) dem "Bruder" gehorsam sein. (Vgl. "Schwester" aus ie. *suesor, Wurzel *sue- "eigen" - siehe u.a. Ernst Leumann und Sigmund Feist.)

Gotisch "Bruder":

Das got. Wort für "Bruder", brōbar, bestätigt gesetzmäßige Lautveränderungen der got. Sprache.⁴²

Gotisch "Bruder" - Untersuchung eines Textmaterials:

In den überlieferten Fragmenten des "Joh.-Evangeliums" der got. Bibel ist brōbar an 8 Stellen gebraucht. Von diesen stehen 5 im Nom. im Singular und sind durch ein poss. Pron. oder einen Namen näher bestimmt. Diese werden im "eigentlichen Sinne des Bruder" verwendet. Mit den übrigen 3 Belegen - im Nom. im Plur. - bezeichnet der Erzähler die Jünger Jesu. (Vgl. "Joh." VII 3, 5, 10). Diese letzte Verwendung des Wortes deutet eine Art religiöse Verwandtschaft oder soziale Gemeinschaft an.

Ahd. "Bruder":

Im ahd. Wort für "Bruder", bruoder, hat sich das aus dem ie. -ā- entwickelte -ō- der Wurzel zu einem ahd. -uo- diphthongiert (was aber im Nhd. als das monophthongierte -ū- erscheint.) Das inlautende germ. -p-, das im Got. erhalten blieb, wurde im Ahd. via -t- zu -d- verändert.⁴³

Ahd. "Bruder" - Untersuchung eines biblischen Textmaterials:

Im untersuchten bruchstückhaften "Joh.-Evangelium" des Tatian habe ich 13 Belege für das Wort bruoder gefunden, und zwar sind 11 im eigentlichen Sinne des "Bruder" gebraucht (belegte

im Nom., Akk., Dat. im Sing. und im Nom. im Plur.). Von diesen sind 4 mit der Bestimmtheitsangabe eines Namens (Andreas, Simon, Lazarus) versehen und an 8 Stellen ist dem bruoder ein attributives poss. Pron. vorangestellt.

An den übrigen 2 Stellen (Tatian 221,7 und 239,4) wird bruoder in der Bedeutung "Jünger" verwendet, im ersten Fall durch Jesus (im Dat. im Plur.): "zi minen bruodoron" und im zweiten Fall (im Akk. im Plur.) in der Erwähnung der "Jünger" durch den Erzähler. Es handelt sich da um eine Art religiöse Verwandtschaft, wo Jesus als der "älteste Bruder" eine Sonderstellung einnimmt, wie auch in den 3 ähnlichen Fällen des got. brōprjus ("Joh." VII 3, 5, 10).

IV "Mutter".

an.	<u>mōdir</u> /-er	(dän. <u>moder</u>)
ags.	<u>mōdor</u>	(eng. <u>mother</u>)
air.	<u>māthir</u>	
as.	<u>mōdar</u>	
got.	(<u>aipei</u>)	
ahd./mhd.	<u>muoter</u>	(nhd. <u>Mutter</u>)
ain.	<u>mātar</u>	
lat.	<u>māter</u>	

(germ. *mōder)

ie. *māter

"Mutter" im Got. und im Ahd.:

Wie es bei den Wörtern für "Vater" bzw. "Bruder" generell

der Fall ist, sind auch die Wörter für "Mutter" durch eine auffällige Homogenität gekennzeichnet. Das got. aipei ist aber (wie got. atta "Vater") eine Ausnahme dieser sprachlichen Verwandtschaft.

Got. aipei und ahd. muoter werden in zweierlei Verwendungen gebraucht: zum einen alleinstehend als die "Mutter im biologischen Sinne / Gebälerin" und zum anderen im Ausdruck atta jah aipei / fater inti muoter (Vgl. Tatian 82,8 / "Joh." VI 42) als die eine Hälfte der "Eltern", d.h. als Synonym des got. bērusjōs / bi- bzw. des ahd. eldiron / elthiron. Dabei ergibt sich wiederum einen Unterschied zwischen dem Got. und dem Ahd., da sich das Wort für "Eltern" im Got. auf die Mutter bezieht (vgl. zu bērusjōs : got. bafran, ie. *bher- "gebären" / got. barn "Kind"), wogegen ahd. elthiron auf das Alter der "Eltern" verweist.⁴⁴

Bei der Untersuchung der entsprechenden Ausdrücke anderer dem Ie. verwandten Sprachen zeigt sich eine interessante Vielfalt der Bezeichnungen:⁴⁵

got.	<u>bērusjōs</u>	<u>atta jah aipei</u>
ahd.	<u>elthiron</u>	<u>fater inti muoter</u>
lat.	<u>parentes</u>	<u>pater et māter</u> <u>patres</u> ("die Väter")
ain.	<u>pitārā</u> / <u>matārā</u>	("die beiden Väter/Mütter")
sanskr.	(-----do. -----)	
	<u>matāra pitārau</u> / <u>mātāpitārau</u>	
ie.	÷ ÷	÷ ÷

Wie bei "Vater" könnte man auch bei "Mutter" die air. Bezeichnung, māthir, als die Stufe einer Entwicklung des ie. *māter betrachten, woraus das got. aipei entstanden sei.

Während der "Vater" als das schützende Oberhaupt der

Familie angesehen wurde, konnte aber auch die "Mutter" als die Waltende und die Gebärerin der Kinder Achtung beanspruchen.⁴⁶

Got. "Mutter":

Obwohl aibei nicht zu der Klasse der Verwandtschaftsnamen auf -r gehört, will ich doch einige etymologische Erklärungen erwähnen:

1) aibei stamme aus dem Namen einer illyrischen Inschrift OHΘH, vermutlich dem Namen einer Göttin

2) aibei sei die weibliche Entsprechung eines männl. Kinderlallwortes *aita "Vater" (bei dieser Hypothese weist C.C.Uhlenbeck auf ein bask. aita "Vater" hin) oder die des atta "Vater". (Zu 1) und 2): siehe auch S.Feist.)

3) Auf meine eigene Verantwortung hin möchte ich außerdem auf den mit aibei identischen Stamm des aips (Mask.) "Eid" aufmerksam machen, der eine wortfamiliale Beziehung zu aibei begründen könnte. Ein solches aibei wäre eventuell auf den Eid einer Heiratszeremonie zurückzuführen.

Mit dem got. aibei verwandt sind das ahd. fuotar-eidi "Amme", das mhd. eide "Mutter" und das mhd. eidem /-n "Schwiegersohn, -Vater", wie auch das finnische äiti.⁴⁷

Got. "Mutter" - Untersuchung eines Textmaterials:

Im "Joh.-Evangelium" der Ulfila-Bibel ist "Mutter" nur 2mal belegt (III 4 und VI 42); und zwar im ersten Fall mit Bezug auf ihre biologische Funktion als "Gebärerin" und im letzten als die Hälfte des "Eltern" : "attan jah aibein". Ihre hie-

rarchische Stellung in der Großfamilie erscheint anhand dieser wenigen Zitate als eine viel niedrigere als die des "Vater"s.

Ahd. "Mutter":

Das ahd. Wort für "Mutter", muoter, unterscheidet sich nur durch die Diphthongierung -uo- vom ie. *māter.

Die Wurzel im Urie. war vielleicht die weibliche Entsprechung *ma eines männlichen Kinderlallwortes *pa für "Vater".⁴⁸ Von einem ie. *ma- stammt auch ahd. muoma / mhd. muome / nhd. Muhme.

Ahd. "Mutter" -- Untersuchung eines Textmaterials:

Das muoter ist bei Tatian im "Joh.-Evangelium" an 10 Stellen im ganzen Singular belegt, und zwar an 9 Stellen mit der Bedeutung "Mutter im eigentlichen Sinne / biologischen Sinne" und einmal zusammen mit "fater" als "Eltern" verwendet.

V "Tochter".

an.	<u>dóttir</u>	(schw. <u>dotter</u>)(dän. <u>datter</u>)
ags.	<u>dohtor</u>	(eng. <u>daughter</u>)
as.	<u>dohtar</u>	
got.	<u>daúhtar</u> (-/o/-)	
ahd./mhd.	<u>tohter</u>	(nhd. <u>Tochter</u>)
ain.	<u>duhitár</u>	(sansk. auch <u>sutā</u>)
lat.	(<u>filia</u>)	

(germ. *duhtēr) ie. *dhukter / *dhughater ⁴⁹

"Tochter" im Got. und im Ahd.:

Dieses letzte der vier ie. Verwandtschaftswörter auf -r - Vater, Bruder, Mutter und Tochter - zeigt nur wenige Abweichungen innerhalb der Sprachen des alten ie. Sprachraumes.

Hinsichtlich der Grundbedeutung des got. daúhtar / ahd. tohter war man früher geneigt, die Entstehung aus einer ie. Wurzel *dheugh- (sansk. *duh-) "melken" anzunehmen. Diese könnte sich auf die häuslichen Pflichten der "Tochter" beziehen - oder eventuell als eine Art Zauberformel auf ihr zukünftiges Dasein als Mutter. Diese Theorie hat man aber später abgelehnt.⁵⁰

Got. daúhtar und ahd. tohter:

Beim Wort für "Tochter" sei die geregelte Lautveränderung des betonten ie. u vor h im Got. zu au erwähnt werden, das als /o/ ausgesprochen wird. Im Ahd. ist das ie. u vor a in der folgenden Silbe zu o umgelautet, die sogenannte a-Brechung .

Das got. und das ahd. Wort für "Tochter" unterscheiden sich beim Stammvokal nicht von den nord- und westgerm. Sprachen.⁵¹ Sonst gibt es keine beachtenswerten lautlichen Wechsel.

Got. und ahd. "Tochter" - Untersuchung eines Textmaterials:

In den überlieferten got. Fragmenten des "Joh.-Evangeliums" habe ich für daúhtar nur einen Beleg gefunden ("Joh." XII 15)

im Nom. Sing. (= Vok.), und zwar mit der begrifflichen Bedeutung "weibliche Nachkommenschaft". - Durch die Untersuchung desselben Evangeliums bei Tatian läßt sich tochter nicht nachweisen, was hinsichtlich der Verbreitung des Wortes an sich aufschlußreich ist.

VI Zusammenfassung.

Der Verwendungsbereich der Verwandtschaftsbezeichnungen ist vor allem von sozialem Charakter, was u.a. aus ihren vermuteten Grundbedeutungen hervorgeht.

Die Bezeichnungen für "Vater", "Bruder", "Mutter" und "Tochter" sind alle - mit Ausnahme von got. atta und aibe - eindeutige Entlehnungen aus den alten ie. Verwandtschaftsnamen auf -r.

Got. atta und aibe könnten vielleicht ursprüngliche Ableitungen von den ie. Wurzeln *patér und *mäter sein, andererseits aber auch aus bloßen Lallwörtern der Kindersprache entstammen, was ich hier nicht endgültig entscheiden kann. In bezug auf die ursprünglichen ie. -r-Benennungen scheinen mir aber im allgemeinen die Theorien der Entstammung aus sinnvollen Wurzeln wahrscheinlich zu sein.

Es ist beachtenswert, daß das Wort für "Sohn" (got. sunus / ahd. sun(u)) nicht zur Klasse der Verwandtschaftsnamen auf -r gehört - dabei aber auch, daß im Got. die konsonantische Deklination dieser Bezeichnungen teilweise in die u-Deklination (zu der sunus gehört) übergetreten ist.⁵²

Deklinationausgleich hat auch im Ahd. stattgefunden, u.a. durch Übertritt in die a-Deklination, deren Kennzeichen dann geschwunden sind, so daß nur wenige kasusspezifische

Merkmale übriggeblieben sind.⁵³

Aus den Ausgleichen im Got. und im Ahd. folgt ein allmählicher Verlust des besonderen Deklinationssystems für die Verwandtschaftsbezeichnungen auf -r.

VII Anmerkungen.

- 1 Hinsichtlich einer sozialen Einheit, d.h. einer familialen Einheit, wird meine Vermutung u.a. von Jost Trier und B.Delbrück unterstützt.
- 2 Vgl. z.B. für das Gotische : "Joh." VI 42: "attan jah aiþein" - und für das Ahd. : Tatian 82,8 : "fater inti muoter".
- 3 Vgl. dazu Ernout/Meillet : pater
- 4 Vgl. dazu u.a. Jost Trier und B.Delbrück, die sich mit der patriarchalischen Familie beschäftigen.
- 5 Obwohl für fadar im Got. nur eine Stelle überliefert ist, habe ich zu meiner Verwunderung bemerkt, daß Krause (1968:§ 142) dreist behauptet, daß fadar wie brōþar, swistar und daūhtar flektiert, und Krahe (1967:II§ 23) sogar ein vollständiges fadar-Paradigma angibt, statt z.B. eines brōþar-Paradigmas, und zwar ohne bei den übrigen 7 Formen den Charakter der Vermutung zu betonen.
- 6 U.a. W.Krause (1968:§104,Anm.2), Holthausen, Pokorny, Falk/ Torp.
- 7 Vgl. dazu S.Feist und Ernout/Meillet.
- 8 Vgl. dazu vor allem Pokorny.
- 9 Vgl. S.Feist (1939:133)
- 10 Im Silbenanlaut ging ie. p- im Keltischen verloren. Vgl. dazu Krahe (1969: I §29)
- 11 Vgl. zu den angegebenen Formen : Ernout/Meillet

- 12 Vgl. zu diesen: Holthausen.
- 13 Vgl. Pokorny: ātos, atta
- 14 Vgl. W.Krause (1968:§111,3) und S.Feist(1939:133).
- 15 Stamm-Heyne's Ulfilas (s. das Bücherverzeichnis). In dieser Ausgabe werden die Lücken des Codex Argenteus nach Möglichkeit durch andere Handschriften ergänzt.
(Zu diesem: s. die Einleitung S.XIII ff.)
- 16 B.Delbrücks Beweisführung (1889:450), daß es "häufig auf Gott angewandt" werde, finde ich ziemlich wertlos. Man könnte sich leicht den Wunsch einer Wiederherstellung des kindlichen Sicherheitsgefühls im Verhältnis zu Gott vorstellen; aber da es sich bei der Bibel qua religiöse Gelehrtensprache um eine hohe Stillage handelt, würde man wohl kaum ein bloßes Kinderwort erwarten.
- 17 Vgl. S.Feist und Ernout/Meillet.
- 18 Vgl. Jellinek (1926:195). Jellinek ist der Ansicht, daß diese einzige Belegung des fadar dadurch begründet ist, daß das gewöhnliche Wort für "Vater", atta, neben dem aramäischen Fremdwort abba einen Mißklang gegeben hätte. Zu einem gewissen Grade überzeugend finde ich seine Behauptung, daß diese Stelle ein zu Ulfilas Zeit noch erhaltenes Verständnis des Wortes fadar im Got. beweise.
- 19 In bezug auf "Vorfahr" - vgl. "Joh." VI 31, 58; VIII 53; und in bezug auf "Vater" - vgl. "Joh." VIII 38, 41; "Lucas" II 8, 48; VIII 51; XV 22; "Marcus" IX 21, 24.
- 20 Vgl. "Joh." VI 31, 58; VII 22; VIII 39, 53; "Luc." III 8.
- 21 Vgl. "Joh." XI 41; XII 27, 28; XVII 1, 5, 11, 21, 24, 25.
- 22 Hier könnte man sich möglicherweise auf folgendes stützen: Pokorny (1959: I 829) und Jost Trier (1947:232ff), (1943: 535ff).

- 23 Vgl. z.B. "Joh." V 21 ff, VI 57, VIII 28 f, X 25, 38
XIV 13, 26, 28, "Marcus" VII 10.
- 24 So z.B. ain., awest. patar, lat., ferner an. fadir, ags. fæder, afries. feder, as. (&got.) fadar und air. athir (Gen. athar), das nach keltischer Sprachtradition den Anfangskonsonanten p- verloren hat. (Zum Keltischen p-: Krahe (1969:I §29).
- 25 Vgl. dazu Jost Trier (1943: 554ff) und Ernout/Meillet (1932:761ff)
- 26 Vgl. dazu J.Trier (1947:236)
- 27 Vgl. § 25, und zum sozialen Muster: J.Trier und B.Delbrück.
- 28 Man nimmt gewöhnlich an, daß Tatian auf Veranlassung des Abtes Hrabanus Maurus, also um 830, im Kloster Fulda ins Ahd. übersetzt wurde. Möglich ist es aber, daß dem Tatian des Hrabanus ein älteres Glossar eines früheren Fuldaer Abtes, Sturmi, zu Grunde liegt, das Hr. bloß verbessern ließ. - Vgl. v.Stockum/v.Dam und Müllenhoff/Scherer (1964:II 319 und 358)
- 29 Die Existenz des atto im Ahd. ist aber von mehreren angegeben (:Falk/Torp, O.Schade, Holthausen, Pokorny, Feist, aber nicht von Schützeichel. Auch in Lexers mhd. Wb. wird es genannt.) Textmäßigen Beleg habe ich gefunden in den Namen Ezzo und Atto (von Freising) bei Müllenhoff/Scherer (1964:II 183 und 328).
- 30 Vgl. : die mhd. und nhd. Bibel.
- 31 Vgl. mhd. und nhd. Bibelfassungen: "Marcus" XIV 36: "Abba, mein Vater" und die lat. Fassung des Tatian 181,2 "abba, pater"; ferner Ewald Erb (1965:245f) und v.Stockum / v.Dam

- 32 Vgl. Tatian 82,11,- 87,5,- 88,7,- 88,8,- 134,5,- 143,6.
- 33 Zum Vok.: vgl. Tatian 135,25,- 139,5,- 139,6,- 177,3,- 178,2,- 179,1,- 179,3,- 179,4.
- 34 Vgl. Tatian 131,23,- 131,24,- (infolge des Tatian 131,25 fällt die Möglichkeit der Deutung "Vater" weg) und Tat. 82,5,- 82,10,- 82,11,- 87,5,- 104,6.
- 35 In bezug auf "Vater": vgl. Tatian 87,3,- 88,6,- 131,6,- 131,16,- 131,17,- und in bezug auf "Stammvater/ Vorfahr(en)" vgl. Tatian 87,3,- 131,16,- 131,17. In diesen beiden biblischen Texten (got. und ahd.) ist es oft schwer, den Sinn des atta/ fater eindeutig zu erklären. Dabei spielt es natürlich eine große Rolle, daß eben diese Schrift von vielen abgeschrieben und übersetzt worden ist, und dadurch viele Unklarheiten entstanden sind, wie man es an den Latinismen des ahd. Textes und Griechismen des got. Textes sieht. (Vgl. dazu u.a. Krause (1968: 276 unten).)
- 36 Vgl. dazu Germanenrechte (E.Wohlhaupter (1936)).
- 37 Zu diesem, vgl. Jellinek (1932:144) und v.Polenz (1972:41 ff) und schließlich H.Eggers (1965:148 ff).
- 38 Vgl. R.Grandsaignes d'Hautetive und Ernout/Meillet.
- 39 Vgl. C.C.Uhlenbeck (1898/99:207 und 196) und B.Delbrück (1889:384, 386 und 462).
- 40 Vgl. Ernout / Meillet (1932:336) und Krahe (1969:I 37)
- 41 Vgl. zum "Kind" B.Delbrück, vor allem S.461
- 42 Zum b aus ie. bh vgl. Krahe (1969:I §5), zum ō aus ie. ā denselben §17, zum p aus ie. t vgl. denselben §133 & §29 und Krahe (1967:I §62), ferner zu den allgemeinen Lautverschiebungen Krahe (1969:I §32 & §38).
- 43 Vgl. zu diesem Krahe (1967:I §31, §60, §74).

- 44 Siehe auch B.Delbrück (1889:452 & 461)
- 45 Vgl. zu diesem B.Delbrück (1889:433 & 452) S.Feist S.64,
J.Benigny, F.Kluge (1910).
- 46 Vgl. B.Delbrück (1889:388).
- 47 Vgl. S.Feist S. 20, Kluge (1926) und Lexer.
- 48 Vgl. dazu B.Delbrück (1889:391).
- 49 Zu diesem: vgl. vor allem Krahe (1967), C.C.Uhlenbeck,
B.Delbrück, Krause, Gabelentz/Loebe.
- 50 Vgl. S.Feist; B.Delbrück (1889:386 & 453)
- 51 Zum Got.: vgl. Hermann Paul (1916: §80),
zum Ahd.: vgl. Krahe (1967: I §36)
- 52 Zu diesem: vgl. z.B. Hermann Paul (1916:§80) und Krahe
(1967:II §23).
- 53 Siehe Krahe (1967:II §4, §23 und I §119), so z.B.Nom.&
Akk.Plur. fatera/fater. Vgl. auch Tatian: für Gen.Sing.:
endungslos oder -es :z.B. Tatian 82,7 und für Dat.Sing.:
endungslos oder -e: z.B. Tatian 13,10 und 82,9.

VIII Bücherverzeichnis.

Texte:

Biblia Germanica. Faksimilierte Ausgabe der Luther-Bibel
von 1545. Stuttgart 1967.

Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des Alten und Neuen
Testaments nach der deutschen Übersetzung Martin Luthers.
Stuttgart 1968.

Sievers, Eduard (Hrsg.). Tatian. Lateinisch und altdeutsch mit
ausführlichem Glossar. 2. Neubearb. Ausgabe. Paderborn
1960.

Tschirch, Fritz (Hrsg.). 1200 Jahre deutsche Sprache in synoptischen Bibeltexten, ein Lese- und Arbeitsbuch. 2. durchgeseh. Auflage. Berlin 1969.

Wrede, Ferdinand (Hrsg.). Stamm-Heyne's Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der got. Sprache. Paderborn 1920

Wörterbücher:

Ernout, A./Meillet, A. Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine. Paris 1932.

Feist, Sigmund. Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. 3. neubearb. Auflage. Leiden 1939.

Gabelentz/Loebe. Glossarium der gotischen Sprache. Leipzig 1843.

Grimm, J. & W. Deutsches Wörterbuch. Leipzig 1936.

d'Hautetive, R. Grandsaignes. Dictionnaire des racines des langues européennes. Paris 1949.

Holthausen, F. Gotisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1934.

Kelle, J. Glossar der Sprache Otfriids. (Nachdruck der Ausgabe 1881). Aalen 1963.

Kluge, F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von W. Mitzka. 21. Aufl. Berlin 1975.

Köhler, F. Lateinisch-altdeutsches Glossar zur Tatian-Übersetzung. Paderborn 1962.

Lexer, M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. 33. Aufl. Stuttgart 1972.

Pokorny, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I-II. Bern / München 1959.

Priese, O. Deutsch-gotisches Wörterbuch. 3. Aufl. Halle 1933.

Schade, O. Altdeutsches Wörterbuch I-II (1. Aufl. Halle 1872-82). 2. Aufl. Hildesheim 1969.

Schützeichel, R. Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen 1969.

Torp/Falk. Wortschatz der germanischen Spracheinheit. 5. Aufl. Göttingen 1979.

Uhlenbeck, C. C. Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache. Amsterdam 1898/99.

Anderes:

Benigny, J. Die Namen der Eltern im Indoiranischen und im Gotischen. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 1918:48. Nachdruck Wiesbaden 1964 (S. 230ff)

Braune, W. Nhd. BRAUT in den germanischen Sprachen. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Halle 1907:32. Nachdruck New York 1969 S. 30-59.

Braune, W./Ebbinghaus, E. A. Gotische Grammatik mit Lesest. und Wörterverzeichnis. 17. Aufl. Tübingen 1966.

Debus, F. Die deutschen Bezeichnungen für die Heiratsverwandtschaft. (Diss.) Beiträge zur deutschen Philologie. Bd. 19. Gießen 1958.

Delbrück, B. Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen. Abhandl. d. phil.-hist. Classe d. Königl. Sächs. Gesellsch. der Wissenschaften. XI No. 5. Leipzig 1889

Ebel
Starke und schwache Formen griechischer und lateinischer Nomina. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. I. 1852. Nachdruck New York 1966 S. 289 ff.

Eggers, H. Deutsche Sprachgeschichte I. Winkler 1985.

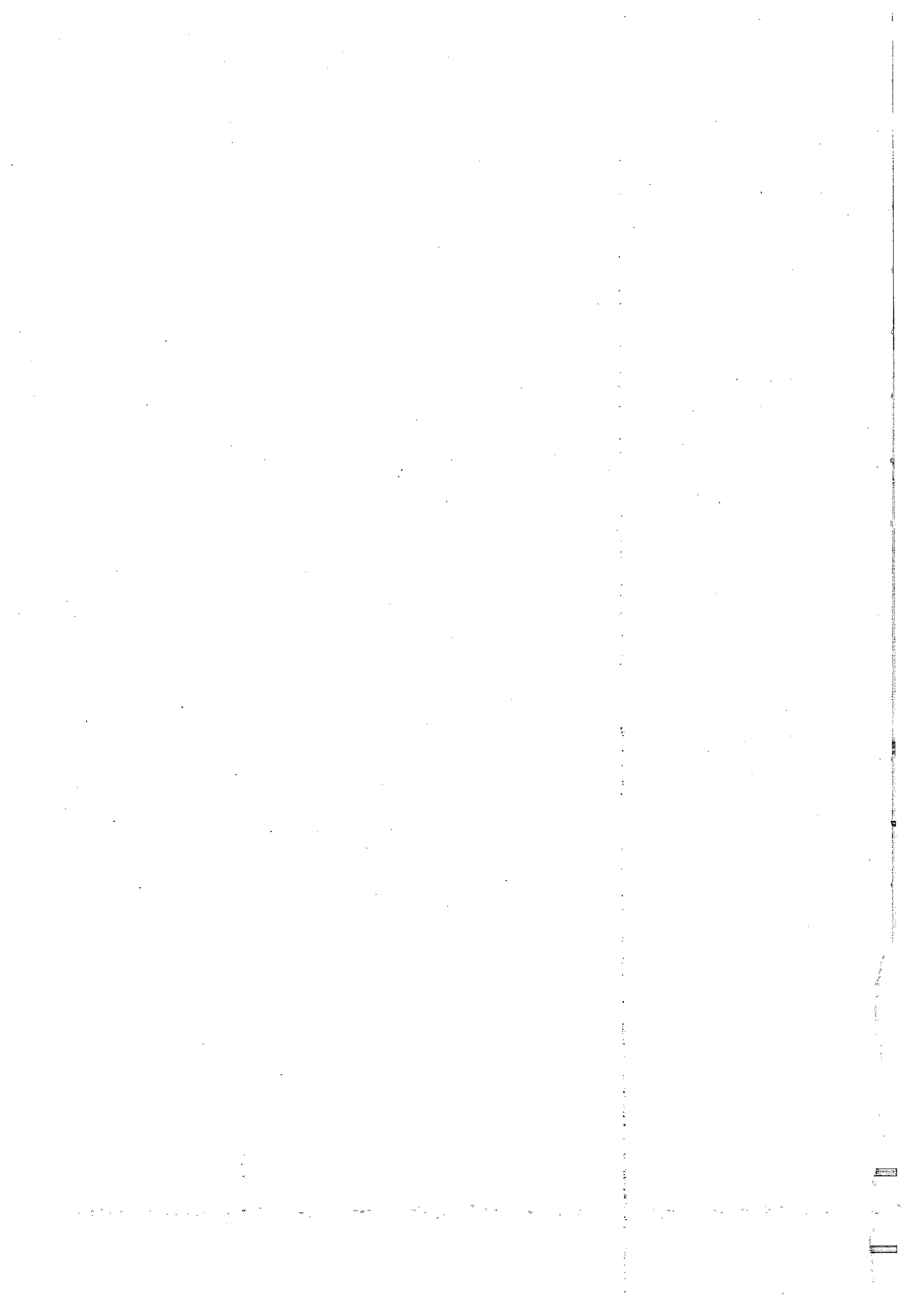
- Erb, E. Geschichte der dt. Lit. I, 1. Berlin 1965:245f.
- Erdmann, O./Wolff. Otfriids Evangelienbuch. Tübingen 1965.
- Gerdes / Spellerberg. Ahd.-Mhd. Grammatischer Grundkurs.
Frankfurt am Main 1972.
- Germania Vierteljahrschrift für dt. Altertumskunde. Bd. 32.
Wien 1887:231 f.
- Hermann, E. Einige Beobachtungen an den indogermanischen Verwandtschaftsnamen. Indogermanische Forschungen 53.
1935:97-103.
- Jellinek, M.H. Geschichte der gotischen Sprache. Grundriß der germanischen Philologie (Hrsg.: Paul, Hermann)
1926. I, 1. Berlin - Leipzig 1926.
- Jellinek, M.H. Ahd. PHAFFO, got. PAPA. Zeitschrift für dt. Altertum 1932.69. Berlin 1932. S.144.
- Kluge, F. Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte. (Bearb. v. Sütterlin/Ochs). 3. Aufl.
Halle 1926
- Kluge, F. Gotisch BERUSJOS. Beiträge zur Geschichte der dt. Sprache und Literatur. Halle 1910. Bd. 36. S.225ff
- Krahe, H. Germ. Sprachwissenschaft I-II. Berlin 1967.
- Krahe, H. Idg. Sprachwissenschaft I-II. Berlin 1969.
- Krause, W. Handbuch des Got. 3. Neubearb. Aufl. München 1968
- Leumann, E. Der Ursprung der Wörter SCHNUR und SCHWESTER.
Zeitschrift für deutsche Wortforschung. Vol. 5. S. 6off.
- Markey, T.L. Germanic Dialect Grouping and the Position of Ingveonic. Innsbruck 1976.
- Maurer / Rupp. Deutsche Wortgeschichte. 3. Neubearb. Aufl.
Berlin-New York 1974.
- Meringer, R. Wörter und Sachen. Idg. Forschungen 1904:16
(S. 101 ff).

- Much,R. OHEIM. Zeitschrift für dt. Altertum und dt. Lit.
1932:69. (Hrsg.: Schröder/Hübner). Berlin 1932. S. 46ff
- Müllenhoff/Scherer. Denkmäler dt. Poesie und Prosa I-II.
4. Ausg. v. E. Steinmeyer. Berlin-Zürich 1964.
- Paul, Hermann. Deutsche Grammatik I. Halle 1916.
- v. Polenz, P. Geschichte der dt. Sprache. 8. verbess. Aufl.
Berlin-New York 1972.
- Rösel, L. Die Gliederung der germ. Sprachen. Nürnberg 1962.
- Schwarz, E. Goten, Germanen, Angelsachsen. Bern-München 1951.
- v. Stockum/v. Dam. Geschichte der dt. Lit. I. Gröningen 1967.
- Trier, Jost. VATER. Versuch einer Etymologie. Zeitschrift der
Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte von 1897-1937.
- Trier, Jost. Vorgeschichte des Wortes REICH. (Vorgelegt 29. Okt.
1943). Nachrichten von der Akademie der Wissensch.
in Göttingen. Göttingen 1943: XIV.
- Wohlhaupter, E. Gesetze der Westgoten. (Germanenrechte XI).
Lateinische Fassung mit Übersetzung. Weimar 1936.

IX Abkürzungen.

Adj.	Adjektiv
aeng./A-	altenglisch/A-
afries./A-	altfriesisch/A-
ags./A-	angelsächsisch/A-
ahd./A-	althochdeutsch/A-
ain./A-	altindisch/A-
air./A-	altirisch/A-
Akk.	Akkusativ
an./A-	altnordisch/A-
as./A-	altsächsisch/A-
awest./A-	awestisch/A-
bask./B-	baskisch/B-

Dat.	Dativ
dt./D-	deutsch/D-
eng./E-	englisch/E-
Eph.	Ephésenerbrief
Fem.	Femininum
Gal.	Galaterbrief
Gen.	Genitiv
germ./G-	germanisch/G-
got./G-	gotisch/G-
Hrsg.	Herausgeber
idg./I-	indogermanisch/I-
ie./I-	indoeuropäisch/I-
Joh.	Johannes-Evangelium
Ko.	Korintherbrief
lat./L-	lateinisch/L-
Luc.	Lucas-Evangelium
Marc.	Marcus-Evangelium
Mask.	Maskulinum
mhd./M-	mittelhochdeutsch/M-
Neut.	Neutrum
nhd./N-	neuhochdeutsch/N-
Nom.	Nominativ
Plur.	Plural
poss.	possessiv
Pron.	Pronomen
rel.	religiös
sansk./S-	sanskritisch/Sanskrit
schw./S-	schwedisch/S-
s.	siehe
Sing.	Singular
soz.	sozial
Subst.	Substantiv
urie./U-	urindoeuropäisch/U-
vgl.	vergleiche
Vok.	Vokativ
Wb.	Wörterbuch

Angela Guski

En metodediskussion på baggrund af det nordiskes stilling
indenfor det germanske sprogområde.

1. Indledning.

Mit formål med det foreliggende arbejde er - som allerede emnet angiver - en metodediskussion på baggrund af det nordiske sprogområdes stilling indenfor det germanske.

Det er min intention at begynde med en præsentation af tre af de mest anvendte metoder til belysning af sproglige slægtskabsforhold, som jeg i en foreløbig vurdering vil stille overfor hinanden, hvorefter det vil blive belyst, hvilke kriterier der ligger til grund for de forskellige sproglægtskabsforskninger. I den endelige vurdering agter jeg i ganske korte træk sammenfattende at fremlægge nogle hovedforskningstendenser, idet jeg vil forsøge at vurdere disse og blandt andet gøre rede for, hvad for forskellige udgangspositioner og -forudsætninger, de enkelte angriber deres forskning ud fra.

Endelig vil jeg i konklusionen selv fremlægge nogle tankegange vedrørende det nordiskes stilling.

Jeg vælger at benytte det nordiske som eksempel på, hvor forskelligt problemerne kan angribes og hvor ulige resultaterne derfor kan falde ud. Det har vist sig, at især det nordiskes indordning i det germanske sprogområde har voldt mange problemer, idet der, som jeg senere vil vise, foreligger et større eller mindre antal paralleller med de andre germanske dialekter.

og man derfor er henvist til selv at foretage en vurdering. For at kunne komme en personlig vurdering af det nordiskes stilling nærmere, tager jeg i hele gennemgangen af de i kapitel 3. omtalte kriterier og paralleller kun dem med, der på én eller anden måde har berøring med det nordiske.

Den samme indskrænkning gælder også for de i kapitlet "Endelig vurdering" (4.) omhandlede værker, hvorved jeg dér foretager en yderligere begrænsning, idet jeg dér kun medtager de bøger, der viser de mest afvigende tendenser indbyrdes. Under "udgangspositioner og -forudsætninger" regnes udelukkende sådanne med, der umiddelbart har noget med sprogvidenskaben og dens arbejdsområder at gøre; arkæologien, etc. udelades altså. For at undgå misforståelser med hensyn til brug af begrebet "nordsøgermansk"¹, vil jeg hermed gøre klart, at da jeg i regelen kun stiller det nordiske overfor dets umiddelbare (dvs. nuværende eller evt. tidligere) "naboer", inddrager jeg af det vestgermanske kun den nordsøgermanske del. I de tilfælde, hvor der altså blandt paralleller og kriterier er anført sammenligninger af nordiske med nordsøgermanske paralleller, betyder dette ikke, at omtalte parallel ikke også findes over et måske endnu større område end det nordsøgermanske - eller over hele det germanske sprogområde. En undtagelse fra regelen er de tilfælde, hvor jeg nævner det specielt, som fx ved de "øvre tyske", "alemanniske", etc. eksempler.

Til sidst vil jeg henlede opmærksomheden på, at da det foreliggende stykke arbejde jo er af et ret begrænset sidemæssigt omfang, kan udvalget af forskning, paralleller, etc. kun blive af repræsentativ karakter og derfor ikke være fyldestgørende i sin fulde rækkevidde.

¹ "nordsøgermansk" = sliffælisk, tilfældig og ikkeaktisk.

2. Metoderne.

2.1. Indledende bemærkninger.

I det følgende vil tre af de mest brugte metoder til brug for fortolkning af gruppering eller inddeling af det germanske sprogområde blive søgt beskrevet.

Da både stamtræsteorien og bølgeteorien er fremkommet for over hundrede år siden, bærer de præg af at være mere udviklede og skematiske end dialektgeografien.

De to først nævnte teorier har det tilfælles, at de vil fortolke en, hvad den tidsmæssige udstrækning angår, større sproglig udvikling end dialektgeografien gør det, idet begge går ud fra ét ursprog, som oprindeligt befandt sig et sted i Syd-Central-Asien. Men talsmændene for disse teorier er indbyrdes uenige om, hvilket forløb udviklingen tog frem til vore moderne indoeuropæiske sprog.

Den i forhold til både stamtræsteorien og bølgeteorien ret unge dialektgeografi betragter sprogudviklingerne indenfor en overskuelig tidsperiode og tager også andre end rent sproglige kriterier med i betragtning, nemlig fx historiske, sociale, og så videre.

Dialektgeografien bygger desuden i nogle henseender argumenterne på stam- og bølgeteoretiske overvejelser; jeg tænker her blandt andet på fornyelser, der udbreder sig bølgeagtigt.

2.2. Stamtræsteorien.

Meget kort sagt, er stamtræsteoriens principielle træk, at ét oprindeligt grundprog med tiden deler sig i to eller flere grene, som altså kan betegnes som dattersprog. Disse kan igen ved deling frembringe nye sprog, som alle indbyrdes er i familie med hinanden. Desto flere delinger der sker, jo mere fjerner de stedse yngre dattersprog sig fra modersproget og jo større er muligheden for, at der på ét bestemt tidspunkt optræder variationer indenfor gruppen af dattersprog.

August Schleicher er en sprogforsker, der meget tidligt plæderer for stamtræsteorien.² Han mener, at de nulevende otte sprogfamilier af indoeuropæisk karakter alle kan føres tilbage til ét oprindeligt grundprog (1869:80), hvilket er sket ved spaltning i først to (folke-)stammer, hvorefter disse hver for sig gennemgik den samme proces, indtil der altså var otte befolkningsgrupper. Herved skriver Schleicher tydeligt, at han sætter lighedstegn mellem sprog og nationalitet (1869:82) - og

"so können wir die Urgeschichte der indogermanischen Sprachsippe mutato nomine zugleich als Urgeschichte der indogermanischen Völkergruppe gelten lassen." (1869:83)

Ligesom iøvrigt også Johannes Schmidt³ godkender Schleicher, at de ældste indoeuropæiske sprog oprindeligt stammer fra Indien, fordi

"die höhere Ursprünglichkeit der älteren indischen Sprache gibt diese gleichsam als letzten Rest der Ursprache zu erkennen, sie steht der Ursprache noch am nächsten." (1869:83)

2 Schleicher, August. Die deutsche Sprache. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Stuttgart. 1869.

3 Schmidt, Johannes. Die Verwandtschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen. Weimar. 1872.

Ud fra de nuværende sprog og fra de os tilgængelige gamle sprog skulle man altså kunne slutte sig til de endnu ældre.

Endvidere mener Schleicher, at man ved hjælp af det forhåndenværende ordforråd kan bedømme det ældre kulturstade (Culturstand). Man må derfor forsøge at nå frem til ord, som to sprog har til fælles og derud fra kan man så konkludere, at de pågældende ord har eksisteret i ældre sprog.

Selv om Schleichers argumentationsføring - ligesom Schmidts - forekommer noget idealistisk og forenklet, så vil jeg begrænse denne teoris mulige gyldighed til sådanne tilfælde, hvor en reel spaltning påviseligt har fundet sted, som fx ved en befolknings udvandring til helt andre geografiske områder.

Jeg tænker her fx på det franske i Canada, som er en afspaltning fra det sprog, man talte i Frankrig på den tid, da størstedelen af udvandringen skete.

Stamtræsteorien bliver med små nuancer og variationer stadigvæk anvendt af moderne sprogforskere, såsom Schwarz⁴, når han er nået til den erkendelse, at både nordisk og gotisk kan føres tilbage til ét grundprog. Men derom mere senere.

2.3. Bølgeteorien.

Bølgeteorien går ud på at forklare udviklingen af sproglige slægtskabsforhold ved at benytte billedet af en ringformet

4 Schwarz, Ernst. Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Studien zur Ausgliederung der germanischen Sprachen. München. 1951.

bølges udbredelse,

"welche sich in concentrischen mit der entfernung vom mittelpunkte immer schwächer werdenden ringen ausbreitet." (1872:27)

Johannes Schmidt, faderen til bølgeteorien, bygger sin opfattelse på undersøgelser af sammenlignende karakter, hvori han ikke bare stiller ord (eller rødder) i de forskellige sprog overfor hinanden, men desuden undersøger fleksionssystemer, modi, genus, etc., og endda fonetiske (u)overensstemmelser. Herved finder han frem til, at

"überall sehen wir continuierliche übergänge aus einer sprache in die andere, und es lässt sich nicht erkennen, dass die indogermanischen sprachen im ganzen und grossen desto mehr an ursprünglichkeit eingebüsst haben, je weiter sie nach westen vergerückt sind, und je zwei aneinander grenzende sprachen immer gewisse nur inen gemeinsame charakterzüge zeigen." (1872:26)

og at

"zwei von einander beliebig weit entfernte dialekte des selben A und X waren durch continuierliche varietäten B, C, D, u.s.w. mit einander vermittelt." (1872:28)

Han mener at kunne iagttage, at sprog, der geografisk ligger tættere op ad hinanden, også har flere træk tilfælles med hinanden end dem, der ligger fjernere fra hinanden, således at

"also eine continuierliche vermittelung vom indischen durch die eranischen sprachen zum slawischen und von disem zum litauischen führt, dass das slawische mer arische züge enthält als das litauische, das eranische mer slawische züge als das sanskrit." (1872:16)

Han afviser dermed altså, at der nogensinde skulle kunne have eksisteret et europæisk grundprog, da den indoeuropæiske sprogfamilies vugge jo lå et sted i Syd-Central-Asien/Indien.

Med hensyn til sproggrænser ytrer Johannes Schmidt:

"..., dass ein geschlecht oder ein stamm, welcher z. b. die varietät F sprach, durch politische, religiöse, sociale oder sonstige verhältnisse ein Übergewicht über seine nächste umgebung gewann. Dadurch wurden die zunächst liegenden sprachvarietäten G, H, I, K nach der einen, E, D, C nach der anderen seite hin von F unterdrückt und durch F ersetzt." (1872:28)

Med grundlag i sine egne undersøgelser og teorier forkaster han stort set stamtræsteorien (1872:17), som fx August Schleicher støtter sine forskninger på.

Jeg synes, det må bemærkes, at Schmidt i forhold til omfanget og udnyttelsesgraden af sit materiale drager meget vidtgående slutninger. Selv om han tilsyneladende har gode sprogkunderskab, så har jeg indtryk af, at han for enhver pris ønsker at nå frem til at bevise gyldigheden af sin teori, og af at han mere baserer sin argumentationsføring på vage formodninger end på en mere dybtgående og omfattende induktiv analyse af sprog. Jeg vil dog ikke principielt betvivle eksistensen af sprogudbredelser, som følger dette mønster, idet den understøttes blandt andre af Porzig⁵, der på side 57 siger:

"Wenn von zwei Sprachzuständen der eine in Randgebieten besteht oder bestanden hat und der andere in Gebieten dazwischen, ist der Zustand der Randgebiete gewöhnlich älter als der der Zwischengebiete."

Dialektgeografien tager idéen om en bølgeagtig sprogudbredelse op igen.

5 Porzig, Walter. Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets. Heidelberg. 1974.

2.4. Dialektgeografien.

Dialektgeografien beskæftiger sig især med to hovedspørgsmål, nemlig for det første med omfang og udbredelse af dialekter, og for det andet søger den at finde årsager og grunde til de forskellige former for forhåndenværende eller manglende udbredelse af dialekter.

Dialektgeografiens arbejdsmåde er den, at man - som Johs Brøndum-Nielsen⁶ beskriver det - i første omgang finder frem til isoglosser og isofoner, der er linier, som angiver grænserne for dialektfænomenernes udbredelsesområde. Man prøver så at indkredse et område, der indeholder så mange isofoner og isoglosser som overhovedet muligt.

"Linierne, ..., samler sig paa visse Steder til Liniebundter og lader andre Steder større eller mindre Omraader ligge uden (væsentlige) krydsende Linier som Centralomraader eller 'Kernelandskaber'." (1927:21)

Man kan så analysere, af hvilken art denne befolkning er og hvorfor der har kunnet danne sig en dialektalt set forholdsvis ensartet gruppe lige netop dér.

For eksempel har samfund med mange analfabeter, der følgelig ikke kan føle sig bundet af den normerede og fikserede retskrivning - som jo i almindelighed virker stærkt hæmmende på den sproglige udvikling - et større dialektalt præg end samfund, der overvejende eller helt består af læse- og skrivekyndige medlemmer.

Befolkningen i bjergdale har også mange gange deres egen mere

6 Brøndum-Nielsen, Johs. Dialekter og Dialektforskning.
København. 1927.

eller mindre udprægede dialektform, da samfærdsel dér vanskeliggøres.

Men naturligvis er der ikke kun geografiske skillelinier, men også sociale, generationsbetingede, etc. Nyindførte træk stammer i regelen fra den yngre generation, uden at dialekten dog som helhed får en anden fremtoning. Man måtte, for at nå frem til en nærmere beskrivelse af den slags fænomener, fordybe sig i fx fonologiske afhandlinger.

I modsætning til de to tidligere omtalte teorier spørger dialektgeografien mere differencieret efter grunde og årsager til den ene eller den anden forhåndenværende eller manglende udbredelsesmåde end disse, hvorfor den også kan give mere nuancerede svar.

Principielt må der eksistere to kategorier for, hvordan begrænsninger eller omvendt muligheder for dialekters udbredelse kan bestemmes: Den første er af naturlig art, såsom bjerge, have, floder, etc., og den anden vil jeg kalde for "de af mennesker skabte", altså dem, som fx er historisk, kulturelt, politisk, socialt, etc. betingede.

Jeg vil præcisere dette lidt nærmere:

Som påvist af Hans Kuhn⁷, kan havet - her Nordatlanten - give meget gunstige betingelser for dialektudbredelser. Dette tjente nemlig også i vikingeperioden som handels- og søfarts-, etc. -vej, hvorfor den kan betragtes som værende centrum for, på den ene side øerne Island, Færøerne, Shetland og Orkney og på den anden side fastlandet, moderlandet for de senere kolonier, nemlig Norge, især Sydvestnorge.

7 Kuhn, Hans. Zur Gliederung der germanischen Sprachen. i: Zeitschrift für deutsches Altertum. 1955/56. pp 1-47

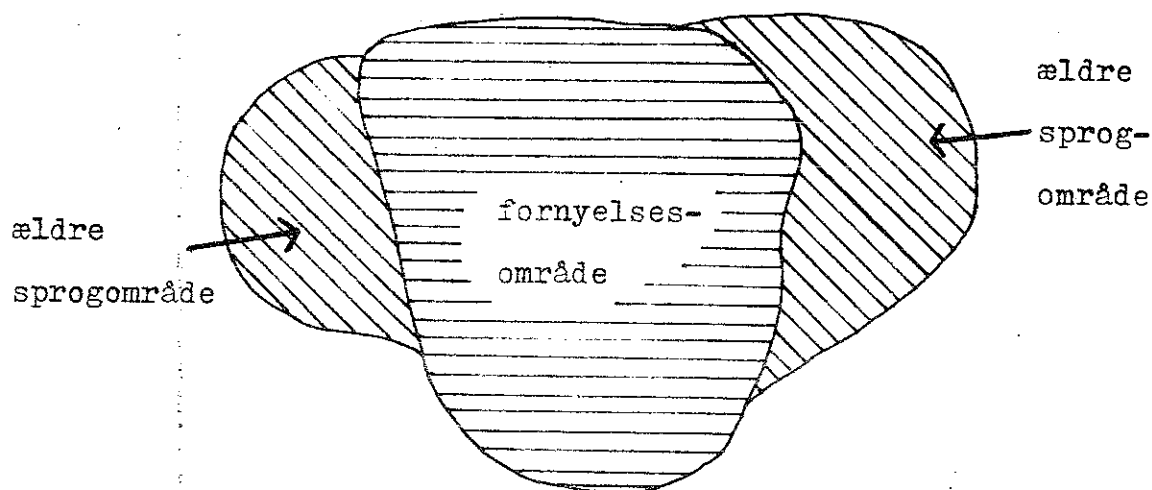

Men hvor der ikke måtte befinde sig naturlige grænser, kan der jo fx være (eventuelt gamle) historiske, sociale, kulturelle skel, som har virket hæmmende på sprog/dialektblanding. Som eksempel herpå kan tjene den almindeligt forekommende forskel mellem dialekter i (stor)byer og det omliggende land. Samfærdselsårer og -centrer fremmer sproglig indflydelse og nydannelse.

"Udbredelsescentre er politiske Centre, en Hovedstad, et Tingsted, Stiftshovedsteder, Valfartssteder, Knudepunkter for Handel, Markedspladser, hellige Kilder osv., og de derfra udgaaende Hovedfærdselsveje betegner da Paavirkningens Bevægelsesretning. Forholdet er altsaa dette, at et Kulturcentrum, et Knudepunkt for Samfærdsel, i Forhold til et vist større eller mindre stedligt Omraade bliver sproglig Normgiver; herfra udbilder sig et eller flere Sprogfænomener - en Lydform, et Ord, osv. - i større eller mindre Bølgeringe, idet Bevægelsen skrider fremad i Samfærdselsretningerne, indtil den standses af en Samfærdsels-hindring." (1927:36)

De samme sproglige træk kan forefindes på to eller flere geografisk uafhængige steder, som ligger adskilte fra hinanden på grund fx af en fornyelse, der har udbredt sig koncentrisk.

De nye sprogforhold kunne se således ud:

På den måde er en oprindelig sprogenhed altså delt.

En sproglig udbredelse er altid mest intens i centret og følgelig mindre i fornyelses- eller udbredelsesperiferien. Kun hvis intensiteten er stærk nok til at kunne udbrede sig ud over en dialekts eller et sprogs grænse, hvilket det normalt er en stor hindring at komme over, kan der opstå blandingsformer. Men da denne proces almindeligvis standser ved en sådan grænse, så øger forskellen bare endnu mere.

Fornyelsesperioderne er forholdsvis korte, så at det på den måde er lettere at bestemme tiden for mere eller mindre voldsomme sproglige forandringer. Dette gælder fx for vikingetiden.

Såkaldte sprogøer indenfor et i og for sig ensartet område kan opstå ved at

"mere isolerede, mere konservative egne." (1927:40)

holder stand imod fornyelser. Man kan derfor

"ad sproggeografisk eller sproggeologisk Vej fastslaa, hvilket Trin i Sprogudviklingen der er det ældste."
(1927:40)

og "man kan ved Tydningen af Sprogkortet bringe den oprindelige Forbindelse til Veje mellem disse Sprogøer indbyrdes og mellem dem og et muligt Moderland." (1927:40)

Med hensyn til dialektgrænsernes alder, så gælder det almindeligvis, at stammes- og konfessionsgrænser, såvel som bispedømme-, stift- og hovedstadsgrænser kan være et værdifuldt hjælpemiddel til bestemmelse af gamle dialektgrænser, og man kan ved hjælp af disses historie rekonstruere dialektgrænser, for så vidt man kan danne sig et billede af samfærdsel mellem disse områder indbyrdes.

Men der hersker ingen enighed om, hvor længe efter en dialektgrænses ophævelse en forskel endnu består - altså hvor længe det varer, inden denne udviskes og til sidst ophæves.

Til bestemmelse af en dialekt hører ligeledes uden tvivl en vurdering af dialektkriterierne, hvilket jeg i kap. 3.1. vil prøve at foretage.

2.5. Foreløbig vurdering.

Indledende må der til denne del af arbejdet konstateres, at både fokuseringen på undersøgelsen af materialet, altså ud fra hvilke kriterier man ønsker at betragte sprogene og selve den metode, der bliver anvendt til analyserne, viser så stort et spektrum af forskelligartethed, at det næsten forekommer utroligt, at de pågældende sprogforskere overhovedet kan udveksle meninger med hinanden vedrørende spørgsmålet om inddelingen og/eller grupperingen af de germanske sprog. De facto viser det sig jo også, at der hersker mere uenighed end enighed.

Jeg vil derfor prøve på at analysere de faktorer, der bidrager til, at der overhovedet kan opnås så mange forskellige resultater ud fra denne problemstilling.

Jeg påstår, at enhver værdi af en undersøgelse i det hele har sin begrænsning i den anvendte metode - og jeg vil forklare dette lidt nærmere:

Hvis man ved analysen af et givet materiale når frem til, at den éne eller anden struktur er egnet til abstraktion af analyseobjektet (og enhver struktur er en form for abstraktion), ja så må man gå ud fra, at omtalte analyseobjekt i sin konstruktion følger ét bestemt overordnet mønster.

Anvendt på det konkrete eksempel, det vil her siges, på sprog og

på hvordan man vil beskrive et slægtskabsforhold indenfor en (formodet) sprogfamilie, betyder det, at hvis man først vælger fremgangsmåden, altså her metoden, er konsekvensen den, at resultatet må ligge indenfor de rammer, som selve metoden tillader. Der består følgelig en tæt sammenhæng mellem struktur og metode.

Vælger man således ved hjælp af bestemte kriterier at undersøge en sprogfamilie med hensyn til dens opdeling eller gruppering ifølge et bestemt mønster, såsom stamtræet, så kan der kun være diskussion om, hvorledes afstamningen fra oprindeligt ét sprog kan være sket, og man kan finde ud af, hvor tæt de yngre sprog stadig er knyttet sammen indbyrdes.

Eller for at tage bølgeteorien som eksempel, så kan man finde frem til, om og i hvor vidt et sprog/en dialekt har udbredt sig hvordan og på bekostning af hvilke andre, hvortil substratteorien kan knyttes.

Men ingen af de to teorier (her stam- og bølgeteorien) tager i tilnærmesvis tilstrækkelig grad hensyn til at konstatere en mulig årsag til sprogbevægelser eller ændringer. Dette kan dialektgeografien til gengæld gøre.

Jeg vil vove den påstand, at man ud fra de givne definitioner kan sige, at både stamtræsteorien og bølgeteorien definerer sproglægtskab syntetisk, hvilket har den fordel, at der kræves en god iagttagelse af de forskellige former for sprogblanding (hvis den ellers er til stede), m. m., hvorefter man så må søge efter grunden til den ene eller den anden udformning.

De to første metoder betragter jeg som arbejdende syntetisk, fordi de fortolker sprogforholdene ud fra en allerede formodet og derfor given struktur.

Men ikke kun selve metoden er afgørende for resultatet, men des-

uden også valget af kriterier.

Bestemmer man sig fx for en opdeling ifølge stamtræsteorien med udgang i et pronomer, fx gotisk data, som har en anden form end i det nord- og vestgermanske (se nøjere herom i kap. 3.2. i dette arbejde) - eller også, hvis man tager den berømte udvikling af +_jj- og +_ww- i henholdsvis gotisk og oldnordisk, så kommer man med den samme teori som grundlag til helt forskellige resultater, alene på grund af valget af kriterier.

I det første tilfælde kan man forsvare en nord-vestgermansk enhed versus enten en øst- eller en sydgermansk, og i det andet tilfælde kan man udskille en tæt goto-nordisk forbindelse. I begge eksempler har det oldnordiske altså en så godt som helt kontrær (modsat) stilling set i forhold til de øvrige germanske sprog.

Derfor vil jeg i det følgende give en kort gennemgang af de forskellige kriterier for derefter at nå frem til en vurdering af de faktorer, der bidrager til det oldnordiskes omstridte stilling indenfor det germanske sprogområde.

Denne endelige vurdering vil give en kortfattet og kritisk oversigt over nogle af de værker, der er opgivet i referencelisten.

Der vil blive skelnet mellem følgende kriterier⁸:

- 1.) Flexionsformerne.
- 2.) Leksikalske kriterier.
- 3.) Grammatikalske formreduktioner.
- 4.) Fonologisk kriterier.
- 5.) Syntaktiske kriterier.

⁸ Ved udvalget er der her ikke tænkt på at give en fuldstændig liste over alle overhovedet tænkelige kriterier, men disse skal give et repræsentativt indtryk af, hvilke slags kriterier der evt. kunne inddrages.

3. Kriterierne.

3.1. Indledende bemærkninger.

Jeg mener ikke, at selve antallet af paralleller indenfor en bestemt gruppe af kriterier kan være afgørende grundlag for en konklusion med hensyn til eventuel sproglægtskab.

I og med at ethvert sprog udvikler sig mere eller mindre hurtigt, er der fare for, at gamle paralleller med tiden udviskes og til sidst går tabt. Man kan derfor efter min mening sige, at desto ældre et slægtskabsforhold, som vi vil rekonstruere, er, jo større kan antallet af oprindelige overensstemmelser have været, hvis der altså foreligger det tilfælde, at to (eller flere) dialekter har udviklet sig bort fra hinanden.

Efter min overbevisning har man også et desto bedre og sikrere grundlag for en rigtig rekonstruktion af tidligere sprogtilstande og -forbindelser, jo flere kriterier man lægger til grund for en sådan bedømmelse. Dette gælder ikke kun rent formelle kriterier, såsom fleksionsformer, fonologiske kriterier, etc. og fornyelser, tab og bibeholdelse af bestemte kriterier og paralleller; dette kan ligeledes omfatte sådanne, som kun perifert berører sprogvidenskaben, fx historien, arkæologien, o.l., hvorved det her er dialektgeografien, der bedst udtrykker, at disse videnskabsgrene skal spørges. Dette være dog kun nævnt som en bibemærkning.

Med hensyn til værdien af de refererede og citerede kriterier, vil jeg give Porzig ret i, at

"übereinstimmende Lautentwicklung und Formenbildung bewei-

se mehr für engere Beziehung als Übereinstimmung im Wortschatz." (1974:59)

Brøndum-Nielsen ytrer hertil, at

"selv om ogsaa morfologiske (fleksiviske) og syntaktiske (stilistiske) Særegenheder har Betydning ved Inddeling og Karakteristik af Dialekter, bliver det dog det lydlige Omraade, der giver de fleste og betydningsfuldste Kriterier." (1927:61)

Når han så også skriver, at

"Ordgeografien har et væsentligt yngre Præg end Lyd- og Formgeografien," (1927:60)

så betyder det, at ord hurtigere end "Lyde og Former" kan smutte ind og ud af en dialekt/et sprog. Det tror jeg, kan hænge sammen med, at man mere bevidst anvender nye ord af mode eller af anden grund end man er villig til at lave om på udtalen. Ord er markantere udtryk for en bevidst sproglig holdning.

Grunden til, at jeg som en særlig kriteriegruppe har anført "grammatikalske formreduktioner" (kap. 3.4. i dette arbejde), er, at jeg mener, de kan vise, i hvor stort et omfang de andre germanske sprog i en del af deres formbestand har udviklet sig bort fra en oprindelig tilstand.

Her går jeg ud fra, at det gotiske (der viser sig at have den største formbestand sammenlignet med de andre germanske dialekter) endnu blev talt på et tidspunkt, da forskellene mellem de enkelte germanske dialekter endnu ikke var særlig store, således at gotisk i denne sammenhæng nogenlunde kan siges at repræsentere germansk på det ældste og tilgængelige sprogtrin.

Jeg er dog samtidig klar over, at man selvfølgelig lige så godt kunne anføre en gruppe med "tab" og "fornyelser", men jeg mener altså i særlig høj grad, at de grammatikalske formreduktioner har en betydelig udsagnskraft med hensyn til sproglægtsskabs-

forskningen.

Afsluttende kan det bemærkes, at ved inddragelse af så mange slags kriterier som muligt, kan det ene tjene som en form for modkontrol af det andet. Den mulighed må altså efter min mening indkalkuleres, at en opdeling og gruppering af de germanske sprog/dialekter kan se forskelligt ud, alt efter hvilke kriterier man lægger til grund herfor.

3.2. Fleksionsformerne.

Ved at undersøge fleksionsformerne forsøger Ludwig Rösel i 1962 en gruppering af de germanske sprog. Til at begynde med, synes jeg, det er positivt, at han gør sig fri af stamtræsmønstret og prøver at følge kronologiske udviklinger i grupperingen, som for ham viser sig at være skiftende (se fotokopien nedenfor!) i tiden mellem 200 f. Kr. og 800 e. Kr.

um 200 v. Chr.	Goten + Skand. + Engl.	Sachsen + Ahd.
um 100 v. Chr.	Goten -- Skand. + Engl.	Sachsen + Ahd.
um 0	Goten -- Skand. -- Engl. -- Sachsen + Ahd. -- Got.	
um 200 n. Chr.	Goten Skand. Engl. -- Sachsen -- Ahd.	
um 500 n. Chr.	Goten Skand. Engl. - Sachsen --- Ahd.	
um 800 n. Chr.	Skand. Engl. --- Sachsen - Ahd.	

(+ betyder enge Nachbarschaft, -, --, --- bedeuten engere oder lockerere Verbindung)

Med hensyn til det oldnordiske sprogs stilling overfor de andre germanske sprog, placerer han dem i sin bog⁹ tæt sammen med

9 Rösel, Ludwig. Die Gliederung der germanischen Sprachen nach dem Zeugnis ihrer Flexionsformen. Nürnberg. 1962.

oldengelsk og gotisk.

Han påviser dette med interrogativpronominet og demonstrativpronominet (i dat. sg. mask. og neutr., samt akk. sg. mask. og desuden nom. sg. ved interrogativpronominet).

Ved verberne vælger han at betragte 1. pers. sg. præs. optativum og hjælpeverbet "at være", hvor han løser problemet med det oldnordiske ved at fastslå, at:

"Die altnordischen Formen sind auf irgendeine Weise mit den gotischen identisch oder verwandt, doch ist der Weg der vorauszusetzenden Kontraktion im Urnordischen oder Altnordischen nicht völlig klar." (1962:14)

I det videre forløb ved betragtningen af dobbeltformer, som først er opstået i germansk tid, viser det sig ifølge Rösler (1962:15/16), at gotisk skiller sig ud, hvilket skyldes udvandring.

I denne sammenhæng er nogle former af demonstrativpronominet nævneværdige, nemlig fx gen. dat. sg. fem. og gen. pl. Ifølge Krahe, der også citeres af Rösler (1962:23), står vi her overfor en indoeuropæisk veksling mellem -oi- (i gen. pl. i alle køn) og -e- (i gen. og dat. sg. fem.), som er udlignet således, at gotisk, oldhøjtysk og oldsaksisk har bevaret -e--trinet og de andre sprog -oi--trinet.

Endvidere giver deklinationerne (gen. sg. mask. af o-deklinationen og nom. sg. mask. af n-deklinationen) det billede, at mens enheden mellem gotisk, oldnordisk og oldengelsk endnu synes at være bevaret med o-deklinationen, så viser n-deklinationen en tredeling i nordgermansk overfor østgermansk og vestgermansk.

Bemærkelsesværdigt er det også, at det oldnordiske med hensyn til verberne går sine egne veje (1962:47), idet det ved valget

mellem den stemte og den ustemte spirant (ð overfor þ i 2. pers. sg.)

"einmal mit dem Althochdeutschen, das andere Mal mit dem Altenglischen übereinstimmt." (1962:47)

Derefter betragter Rösler det gotiske sprogs stilling, hvorved han kommer til den slutning, at der efter goternes udvandring til Weichselmundingen er opstået

"ein sprachliches Eigenleben." (1962:56)

I modsætning hertil nævner han fælles vestgermanske-oldnordiske fornyelser, såsom at disse sprog på samme måde har -e- og -i- under indflydelse af de følgende lyde og for det andet forandringen fra germansk e¹ til ā; for det tredje, at -z bliver til -r og for det fjerde, at reduplikationen i præteritum af 4. klasse af de stærke verber bliver opgivet. (1962:56)

I sit kapitel "Das Problem des 'Westgermanischen'" gør forfatteren det klart, at:

"wichtig ist die deutliche Abgrenzung gegenüber dem Nordseegermanischen." (1962:77)

Meget interessant er efter min mening dét, han siger om udviklingen fra en syntetisk til en analytisk sprogopbygning - og

"So zeigt der Vergleich zwischen dem Altnordischen und dem Althochdeutschen (viel mehr aber noch der mit dem Mittelhochdeutschen, der den altnordischen Texten etwa gleichzeitigen Sprachstufe), daß das Altnordische einen weit vielfältigeren Formenschatz besitzt als das Althochdeutsche, erst recht aber als das Altenglische. Gegenüber dem altnordischen Zustand erweist sich der schnelle Verfall des Flexionssystems als eine spezifisch westgermanische Tendenz, ..." (1962:80)

Hermed skulle udviklingen, det vil sige, den endelige adskillelse af det nordiske fra de øvrige germanske sprog være klarlagt.

Den foreliggende bog er overskueligt skrevet, men jeg savner heri en tydelig adskillelse mellem sproget og den befolkning, der talte det pågældende sprog. Er det måske derfor, at han i kronologisk henseende så tidligt adskiller engelsk og oldhøjtysk? I så fald måtte det betyde, at han går ud fra, at oldengelsk allerede var fuldt udviklet, før at befolkningsgrupperne blandede sig. Men ifølge L. Kufner¹⁰ kan man først fra omkring 650 e. Kr. tale om et oldengelsk sprog overhovedet (1972:72).

Også Schwarz¹¹ beskæftiger sig blandt andet med fleksionsformerne, dog under forudsætning af at ville retfærdiggøre en fælles gotisk og nordisk - hos ham kaldt gotonordisk - grammatik. Han prøver derfor på at rekonstruere ikke mindst fleksionsformerne tilbage i tiden, følgende de efter hans mening gyldige lydlove for derefter at søge at rekonstruere fælles gotisk-nordiske former, som altså skulle være afstammingsgrundlag for de to germanske dialekter.

Reaktionen udebliver heller ikke, og blandt andre Hans Kuhn¹² retter skarpe angreb imod ham.¹³

Fleksionsformerne synes at være et meget yndet grundlag for underbyggelsen af såvel den ene som af den anden opfattelse. Jeg vil i det følgende citere nogle eksempler af Thomas L. Markey¹⁴,

- 10 Kufner, Herbert L. The grouping and separation of the Germanic languages. i: van Coetsem, Frans; Kufner, Herbert L. (ed.). Toward a Grammar of Proto-Germanic. Tübingen. 1972. pp 71-97.
- 11 Schwarz, Ernst. Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Bern, München. 1951.
- 12 Kuhn, Hans. Zur Gliederung der germanischen Sprachen. i: Zeitschrift für deutsches Altertum. 1955/56. pp 1-47.
- 13 Se endvidere kapitel 4. i dette arbejde, hvor jeg beskæftiger mig med nogle hovedforskningstendenser.
- 14 Markey, Thomas L. Germanic Dialect Grouping and the Position of Ingvaeonic. Innsbruck. 1976.

som ikke allerede er blevet nævnt på de forudgående sider.

1.) Bibeholdelse af perfektum -t i nord- og østgermansk vs -i i vestgermansk med vokalismen fra pluralis til dannelsen af 2. pers. sg. præter. ind., fx nemt vs nāmi (1976:13).

2.) Nord- og østgermansk har et feminint præsens participium, hvilket antageligt endte på -i i indoeuropæisk, mens denne form deklineres som en jo-stamme i nordsøgermansk (1976:15).

Mens disse to eksempler viste fælles nord- og østgermanske træk, følger nu sådanne, som nord- og nordsøgermansk har tilfælles:

1.) Nord- og nordsøgermansk bibeholder åbenbart en alternativ svag genitiv pluralisendelse -ono i a-stammerne (1976:18).

2.) Dannelse af et nyt demonstrativpronomen ved tilføjelse af -s(e/i) til ⁺so/e: ⁺to/e; fx run. sasi, pasi, oldhøjtysk dese (1976:18).

3.) Den gotiske endelse vokal+ns versus nordsøgermansk ++: gotisk akk. pl.: dagans, sununs, gastins vs nord- og vestgermansk akk. pl.: daga, sunu og gesti (1976:23).

Og fra Hans Frede Nielsens¹⁵ eksempler medtager jeg:

1.) Kun nord- og nordsøgermansk har en forskel i a-vokalismen i endelsen, hvilket sandsynligvis er en fornyelse (1975:7).

2.) I gen. dat. sg. mask. har n-stammerne i nord- og nordsøgermansk a-vokalisme i endelsen, hvilket sandsynligvis er en fornyelse, sammenlign: latinsk: hominis, gotisk hanins, hanin, oldhøjtysk hanen (-in), oldsaksisk hanen, men oldnordisk hana, oldengelsk honan, oldfrisisk skelta, oldsaksisk hanan (1975:7).

15 Nielsen, Hans Frede. A List of Morphological and Phonological Parallels between North and West Germanic. i: Acta Philologica Scandinavica. København. 1976. pp 96-116.

og Nielsen, Hans Frede. Morphological and Phonological Parallels between Old Norse and Old English. i: Arkiv för nordisk filologi. 1975. pp 1-18.

- 3.) Gotisk þata (nom. akk. sg. neutr. af demonstrativpronomet) står alene overfor nord- og nordsøgermansk (oldnordisk þat, oldengelsk þæt, oldfrisisk thet; til grund ligger indoeuropæisk ⁺to-d, etc. (1976:101).
- 4.) Det samme gælder for det germanske interrogativpronomen (nom. akk. sg. neutr.), hvor nord- og nordsøgermansk har beholdt de etymologisk korrekte former, (oldnordisk hvat, oldengelsk hwæt, oldfrisisk hwet, etc.), (1976:101).
- 5.) I 2. pers. sg. præs. ind. af verbet "at være" har kun gotisk endnu den t-løse form (oldnordisk ert/est, oldengelsk eart, etc.), (1976:107).
- 6.) Derimod har 3. pers. sg. præs. ind. af samme verbum tabt -t'et i nordsøgermansk (1975:13)
- Friedrich Maurer¹⁶ anfører blandt de nordisk-gotisk-øvretyiske paralleler følgende:
- 1.) Overfor den angelsaksisk-oldsaksiske pronominale enheds-kasus mi, di, har gotisk, nordisk og øvretyisk bibeholdt dativ og akkusativ (1951:71)
- 2.) Det i det angelsaksiske og oldsaksiske tabte reflektivum er bevaret i gotisk, nordisk og øvretyisk (1951:71).

16 Maurer, Friedrich. Nordgermanen und Alemanen. Studien zur germanischen und frñhdeutschen Sprachgeschichte, Stammes- und Volkskunde. Bern, München. 1951.

3.3. Leksikalske kriterier.

Desværre er mængden af det, jeg kunne finde frem til af leksikalske kriterier, ikke ret stor, selv om jeg formoder, at der lige netop i denne gruppe må eksistere langt flere eksempler.

- 1.) I modsætning til gotisk har nord- og nordsøgermansk åbenbart endnu bevaret det præterito-præsentiske verbum, som i oldengelsk lyder ann, unnon (1976:106).
- 2.) Det gotiske præterito-præsentiske verbum lais "I know" og ōg "I fear" findes ikke mere i nord- og nordsøgermansk (1976:106).
- 3.) Tab af verberne tun, gehen og stehen i både nordisk og gotisk (1951:67).

3.4. Grammatikalske formreduktioner.

Som en særlig gruppe vil jeg betragte de eksempler, som på én eller anden måde har gennemgået en reduktion i formbestanden i forhold til en tidligere (fx indoeuropæisk eller også i urgermansk tid endnu eksisterende)¹⁷.

De følgende eksempler er taget fra Hans Frede Nielsen:

- 1.) Gotisk er den eneste dialekt, der i større omfang har reduplicerende præterita, hvorimod disse kun i meget ringe grad endnu spores i nord- og nordsøgermansk (1976:104).

¹⁷ Se endvidere kapitel 3.1. i dette arbejde, hvor jeg også beskæftiger mig med grammatikalske formreduktioner.

- 2.) Kun det gotiske har bevaret den 3. pers. sg. og pl. imperativum, fx: sg. baíradau, pl. baírandau (1976:103).
- 3.) Bibeholdelse af den indoeuropæiske lokativ i de oldengelske sg. a-stammer, fx dagæ. De oldnordiske pronomina þí, hví svarer præcist til de tilsvarende oldengelske former (1975:7).
- 4.) De nord- og nordsøgermanske verber har ingen dualisformer, mens det gotiske endnu har bevaret disse i præs. ind. akt. af de stærke verber, fx 1. baírōs, 2. baírats (1976:103).
- 5.) Kun gotisk har en speciel form for et feminint interrogativpronomen (1976:102). Dette lyder ifølge Krause¹⁸: hjo (nom.), +hvizos (gen.), hvizai (dat.) og hjo (akk.). (1968:199).
- 6.) I aat. sg. femininum af de stærke verber har gotisk bevaret den gamle nominalendelse, got. blindai, lat. bonae. De andre germanske endelser er alle pronominale (1976:102).
- 7.) En uafhængig passiv eksisterer endnu kun i gotisk, selv om imperativum, præteritum, verbale substantiver og dualis mangler. (1976:105).
- 8.) Gotisk har som den eneste germanske dialekt endnu bevaret den 4. klasse af de svage verber, selv om denne også må have eksisteret i de andre dialekter; det oldnordiske har i vid udstrækning bibeholdt den inkoative betydning, fx vakna, sortna. (1976:106).
- 9.) Det gotiske kender ingen særlig imperativform af verbet "at være". Ifølge Schwarz (1951:118), citeres det her som værende en gotisk fornyelse.

18 Krause, Wolfgang. Handbuch des Gotischen. München, 1968.

3.5. Fonologiske kriterier.

Ved nærmere betragtning findes der også et stort antal fonologiske kriterier, som ligeledes kan tjene som argument for en tæt forbindelse mellem fx det gotiske og det nordiske¹⁹ eller også for en forbindelse mellem nordisk og vestgermansk²⁰.

Eller hvis man skal følge Friedrich Maurer²¹, så skulle der ligeledes eksistere mange nordgermanske og fx alemanniske paralleller.

For at kunne komme en besvarelse af foreliggende emne nærmere, vil jeg blot igen ridse nogle hovedtræk for de forskellige synspunkter op og citere nogle eksempler.

3.5.1. I første omgang behandles vokalismen:

Ganske ifølge sagens, det vil sige kronologiens natur har Schwarz, som jo går ind for en fælles gotisk-nordisk sprogfortid, tidlige eksempler på sådanne paralleller.

De allervigstigste af dem er, at:

"das Gotische zeigt a, in dem indogermanisches a und o zusammengefallen sind, an allen Stellen des Wortes."
(1951:49)

men dog ikke i endelser og i den såkaldte "Kompositionsfuge". Og senere, på samme side, siger han, at også runeindskrifterne viser a, hvorved han åbenbart fortolker dette forhold som

19 Se: Schwarz, Ernst. Goten, Nordgermanen, Angelsachsen.

20 Se: Nielsen, Hans Frede. A List of Morphological Parallels between North and West Germanic; og Morphological and Phonological Parallels between Old Norse and Old English.

21 Se: Maurer, Friederich. Nordgermanen und Alemanen. II. Hauptteil. Die Tatsachen.

værende fælles for de to.

For e'et gælder det, at:

"im Gotischen ist jedes e zu i geworden." (1951:50)

men Schwarz indrømmer dog, at

"derselbe Wandel e>i ist allen germanischen Sprachen vor Nasal + Konsonant eigen." (1951:52)

Et lignende forhold gælder for u overfor o

"nur da insofern ein Unterschied gegenüber e und i besteht, als hier in alter Zeit zwei Vokale, dort aber nur ein Vokal vorhanden war. Das ist durchaus begreiflich, denn das alte o war ja in a übergegangen." (1951:53)

Hans Frede Nielsen skriver, at i nordgermansk udvikler sig dog u>o og i>e foran halvåbne og åbne vokaler, selv om der her er mange undtagelser. (1976:108).

Ifølge Schwarz er germansk $\bar{e}^1$ og $\bar{e}^2$ faldet sammen, som ellers er adskilt i alle andre germanske sprog. Han formoder, at denne lyd oprindeligt blev udtalt som $\bar{e}$ i oldnordisk:

"Dadurch daß es im Gotischen geschlossen wurde, konnte es mit $\bar{e}^2$ zusammenfallen." (1951:55)

Derimod er antallet af fælles nordiske og nordsøgermanske paralleler langt større. Ud over den lige citerede er der blandt andet:

- 1.) En udvikling fra $\bar{e}^1 > \bar{a}$ i nord- og nordsøgermansk overfor $\bar{e}$ i gotisk (Markey 1976:16).
- 2.) I oprindelig absolut udlyd har man $\bar{e}$ i gotisk og a i nord- og nordsøgermansk, fx got. hidre, oldnord. hedra (Markey 1976:22).
- 3.) I udlyd i betonet stavelse forekommer a i gotisk, men o/u i nord- og nordsøgermansk foran m, indoeuropæisk ^+o (Markey 1976:23).

4.) Udlyd i ubetonet stavelser bliver germansk $\bar{e}$ til $\bar{a}$ i nord- og nordsøgermansk.

gotisk og -u i nord- og nordsøgermansk, fx got. giba vs oldnordisk giqf (Markey 1976:23).

5.) Ubetonet og ikke i udlyd bliver ai, au > ē, ō i nord- og nordsøgermansk vs ai, au i gotisk med sandsynlig udtale som [ɛ], [ɔ], (Markey 1976:23).

6.) I betonedede stillinger er vokalerne forlænget i oldengelsk, oldfrisisk og oldnordisk i nogle former af demonstrativpronomenet, fx oldengelsk pā, oldfrisisk thā, oldnordisk pá < pǎ (uakcentueret), got. pō, oldhøjtysk dea, dia, oldsaksisk thea, thia (Hans Frede Nielsen 1975:10).

7.) I udlyd og når det er betonet, synes germansk o at have udviklet sig til ū i nord- og nordsøgermansk (H. F. N. 1975:14).

8.) Et o, "stoßtonig" og ubetonet i udlyd bliver så til a i gotisk og til u i nord- og nordsøgermansk. (H. F. N. 1976:110).

9.) Tab af i foran i i nord- og nordsøgermansk, men ikke i gotisk. (H. F. N. 1976:111).

10.) Den normale udvikling af indoeuropæisk e i en ubetonet mellemstavelse er germansk i, medens e foran r, gotisk -ar; nord- og nordsøgermansk bibeholder e(i). (H. F. N. 1976:109).

Endvidere nævner Friederich Maurer²² følgende udvikling af i-omlyden som en fælles nordisk-øvretyisk (især alemannisk) parallel:

1.) Ældre i-omlyd: Efter lang stavelse forsvandt i efterladende omlyd. (1951,81).

2.) Senere forsvandt i efter kort stavelse uden at efterlade omlyd (1951:81).

3.) Yngre i-omlyd: Foran bibeholdt i indtraf omlyden. (1951:81).

22 Maurer, Friedrich. Nordgermanen und Alemanen. Bern. München. 1951.

3.5.2. Konsonanterne.

- 1.) Det berømte paradeeksempel, den såkaldte "Verschärfung", det vil sige af +jj- -ddj- i gotisk og til -ggj- i nordgermansk og af +ww- -ggw- i gotisk og nordgermansk optræder sporadisk også i nordsøgermansk. Markey nævner her som eksempel oldislandsk tveggja overfor moderne vestfalsk tvege. (1976:12).
- 2.) Intervokalsk -z-, i runerne -R- bliver til -r- i nord- og nordsøgermansk, men til -z- i gotisk (1976:19).
- 3.) Der er ligheder i reduktionen af tre efter hinanden følgende konsonanter. Mens gotisk endnu har bevaret hs-konsonant, er i nordsøgermansk hs kun bibeholdt foran stavelsesbærende l. Normalt reduceres dette hs til s i nordgermansk, men dog ikke, når denne konsonant er l eller n (1976:20).
- 4.) Tabet af p foran l i indlyd i former som oldnordisk mál, mála, stél (gotisk maþl), (H. F. N. 1975:15).
- 5.) Det i forlyd stående germanske pl er bibeholdt i gotisk, men blev til fl- i nord- og nordsøgermansk (H. F. N. 1976:112).
- 6.) Konsonantgeminatation, fx got. lagjan, nordisk leggja (Friedrich Maurer 1951:69 og 73).

Også i nordsøgermansk optræder dette træk.

Som en fælles nordisk-øvretyisk-angelsaksisk-oldsaksisk parallel nævner Friedrich Maurer nasaleringen og tabet af n foran spirans (1951:75).

- 1.) Mens tabet af n foran -X endnu er fællesgermansk, gælder tabet foran p, f og s kun i især angelsaksisk (frisisk) samt i oldsaksisk. I indogermansk er dette tab almindeligt foran f og s, men foran p har vi det kun i undtagelsestilfælde²³; alminde-

²³ Noreen, Adolf. Altnordische Grammatik. Tübingen. 1970. § 233, anm. 2.

ligvis bliver nb til nn.

Og som en nordisk-øvretysk (især alemannisk) parallel kan anføres:

1.) Initialt germansk wl- og wr- har i nordisk og øvretysk udviklet sig på næsten samme måde (Friedrich Maurer 1951:83).

3.6. Syntaktiske kriterier.

Da det desværre har vist sig at være meget vanskeligt at finde frem til oplysninger om de syntaktiske kriterier, vil jeg nu nøjes med at trække dem frem, som informerer om særegenheder i det nordiske.

Der hersker en snæver forbindelse mellem tryk og ordstilling, idet et tryksvagt ord i mange sprog ofte sættes efter det ord, det nærmere bestemmer.

Det gælder for det nordiske sprogområdes vedkommende, at der allerede i den urnordiske periode optræder et sådant karakteristikum, som senerehen vedbliver at være specielt for norsk. Et tryksvagt attribut, især et possessivpronomen, efterstilles. Eksempel: magu minino (akk. sg. mask.) "min søn" (Skard²⁴ 1976: 29).

I vikingetiden kom der så to nye træk til i den sammenhæng: Det ene er den enklitiske artikel ved substantivet, og det andet er den refleksive form ved verberne. Disse to særegenheder er

24 Skard, Vemund. Norsk språkhistorie. Bind 1: til 1523. Oslo, Bergen, Tromsø. 1976.

så specielle for de nordiske sprog, at man med god samvittighed kan sige, at de karakteriserer dem som én fælles enhed med de germanske sprog som overordnet større enhed.

Som Vemund Skard siger (1976:105), havde ordstillingen været forholdsvis fri på det ældre sprogtrin; i urnordisk tid kan disse forhold endnu skimtes.

"Men ser vi på innskriftene fra vikingetiden, finder vi at ordstillingen her har opnået en ikke liten grad av fasthet, ordfølgen svarer nærmere til den som vi møter i klassisk norrøn prosa." (1976:105).

Altså et begyndende "Eigenleben" af det nordiske.

Et andet forhold er, at Lehmann und Heusler²⁵ påstår, at det oldnordiske har "postpositioner", som bliver til præpositioner i de andre germanske sprog.

"The Germanic postpositions developed on the one hand into preverbs, on the other hand into prepositions." (1972:246)

25 Lehmann, Winfred P. Proto-Germanic syntax. i: Coetsen, Kufner. Toward a Grammar of Proto-Germanic. Tübingen. 1972. pp 239-268.

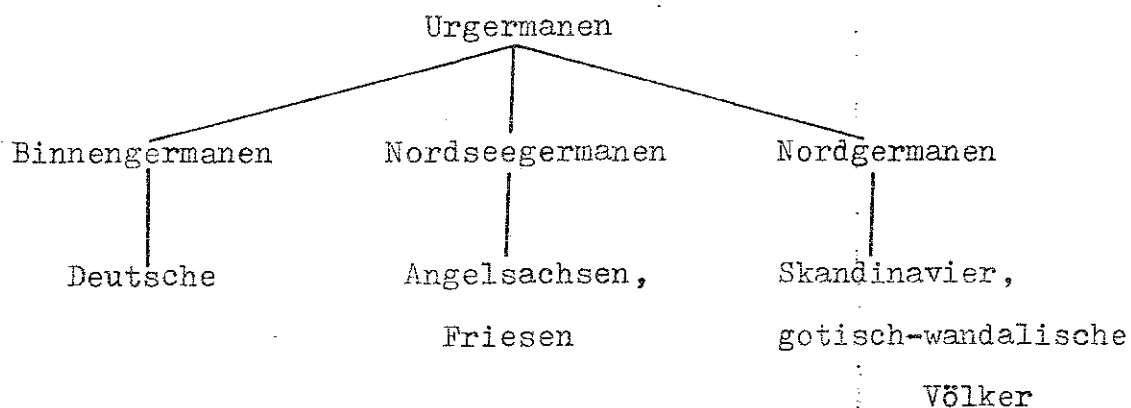
4. Endelig vurdering.

I dette kapitel ønsker jeg sammenfattende at fremlægge nogle hovedforskningstendenser fra en del af de før omtalte værker, idet jeg lægger vægt på, hvordan forfatterne rent metodisk arbejder og hvordan de argumenterer. Jeg vælger især at medtage de værker, der er indbyrdes forskellige.

Jeg begynder med Schwarz: Med stamtræsteorien som baggrund argumenterer han mange steder dialektgeografisk, således at han benytter sig af dialektgeografiske undersøgelsesmetoder for at underbygge sine synspunkter.

Han har en forstilling om en fælles nordisk-gotisk sproghistorie og argumenterer for den, i og med at han i fx kapitlerne Gotische Wortgeographie (1951:120-141) og i Die Urheimat der Goten im Lichte der Sprache (1951:142-153) foretager leksikalske og fleksionsmæssige undersøgelser²⁶ for derigennem at kunne rekonstruere goternes oprindelsessted.

Vedrørende stamtræet over de germanske sprog (se efterfølgende skitse, der naturtro er gengivet efter Schwarz 1951:276) fo-

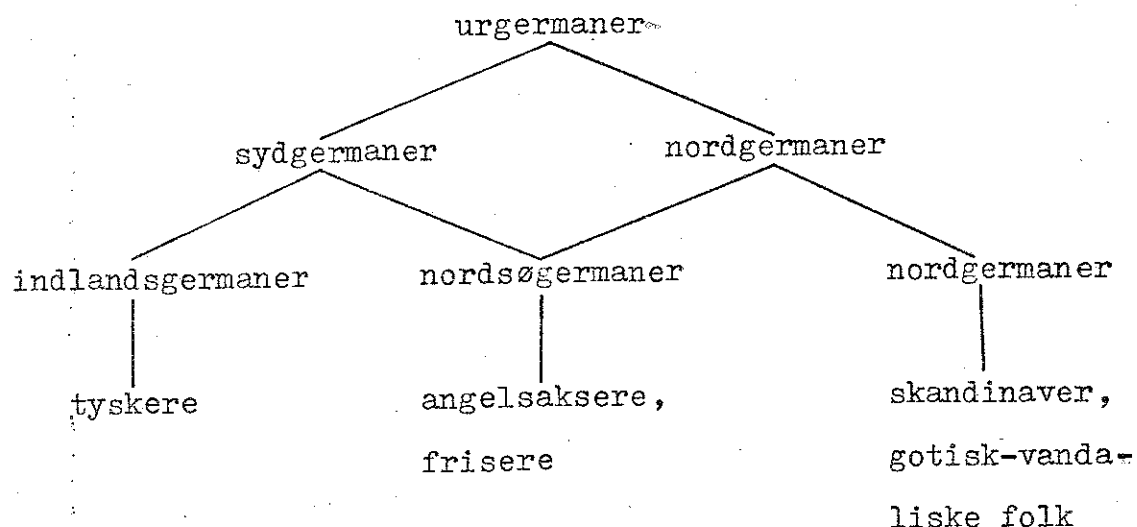

26 Om "fleksionsmæssige undersøgelser" se: Schwarz (1951:71-120).

rekommer det mig, at han laver en logisk fejl, når han i første omgang tror, at sydgermanerne og nordgermanerne afstammer fra urgermanerne, og når han så skriver, at

"bald darauf wird die Ausgliederung des Nordseeegermanischen begonnen haben, das aber durch Sprachbewegungen mit dem Südgermanischen zusammenwächst, d.h. sich aus dem Norden ausgliedert." (1951:276)

Ifølge dette skulle hans stamtræ (som jeg har reproduceret på den foregående side i dette arbejde) altså se sådan ud:

Men hermed ville selve det stamtræsteoretiske skema i sit egentlige princip ikke blive fulgt.²⁷ Under alle omstændigheder er det uklart, hvilken art af forbindelse, der består mellem nordsøgermaner og nordgermaner.

Nordgermanerne har derimod (ifølge Schwarz) intet mere tilfælles med sydgermanerne efter den første spaltning, hvilket står i diametral modsætning til Friedrich Maurer, der siger:

"Die Südgermanen sind in einer klaren Kontinuität mit den Nordgermanen verbunden, wenn man diese als speziellen Trä-

27. Se også Kapitel 10.2. i dette arbejde.

ger und Fortsetzer des Germanentums ansieht.... Vor allem ist n i c h t ein Zwischenglied "Westgermanen" zwischen das Altgermanentum und das Volkstum der Germanen, wie sie als Alemannen und Bayern erscheinen, dazwischenzusetzen." (1951:173)

Markey giver direkte udtryk for, at hans opfattelse ikke stemmer overens med Schwarz og han fortsætter:

"From the relative chronology of the developments (...), we infer that Northwest Germanic divided into two major speech communities definable as West and North c.300-450 A. D. We envisage a gradual process of transition and not the sharp cleavage implied by the family-tree theory." (1976:31)

Og ifølge L. Rösel fører de nordiske sprog allerede fra omkring år 200 et "Eigenleben"²⁸.

Kuhn derimod vender sig imod en snæver sammenhængning mellem det øst- og nordgermanske og gør opmærksom på,

"wieviel stärker das ist, was das Nordische ans Westgermanische knüpft." (1955/56:16)

og han går ind for, at denne nordvestgermanske enhed varede indtil midten af det første årtusind, indtil der opstod en stor kløft mellem nord- og vestgermansk, hvorefter især det nordiske gennemgik en egen særpræget udvikling, mens den vestgermanske enhed hurtigt gik tabt.

Hvorfor disse forskellige erkendelse?

Til besvarelse af dette spørgsmål vil jeg gå tilbage til de enkeltes udgangspositioner og -forudsætninger:

"uns kümmern in erster Linie solche Sprachbewegungen, die die Ausgliederung der germanischen Sprachen grundlegend

28 Se også kapitel 3.2. i dette arbejde.

beeinflusst haben, also hauptsächlich in der Zeit vom 1. Jh. bis 5./6. Jh. n. Ch." (1951:249)

På den måde sætter han en grænse for den kronologiske rækkevidde af sine undersøgelser indenfor en bestemt og afgrænset tidsperiode, hvorved han prøver på at se tilbage i tiden før cirka år 1000, hvor han - selv om han godt nok kalder sin bog Goten, Nordgermanen, Angelsachsen - hovedsagelig beskæftiger sig med gotisk-nordiske paralleler og forbindelser.

Disse består for det meste af fleksionsformerne²⁹ og - omend dette i mindre udstrækning - de fonologiske kriterier³⁰.

Derimod foretager han ikke i nær samme omfang undersøgelser med hensyn til fx nordisk-nordsøgermanske paralleler.

Maurer tager til gengæld højde for

"die zeitliche Schichtung und Überschneidung" (1951:135) og stiller paralleler fra flere forskellige germanske dialekter overfor hinanden, hvorved han medtager såvel de fonologiske og leksikalske kriterier som fleksionsformerne.

Han viser dog en klar tendens til at ville underbygge en nær nord- og sydgermansk sammenknytning. Hans archäologische Tatsachen (1951:93 ff) modsiger heller ikke hans opfattelse, og også de dementerer en vestgermansk enhed. Han kommer til den erkendelse, at der i alt findes fem germanske grupper:

- 1.) Elbgermanen
- 2.) Oder-Weichselgermanen
- 3.) Nordgermanen
- 4.) Nordseegermanen og
- 5.) Weser-Rheingermanen (1951:135).

29 Se også kapitel 3.2. i dette arbejde.

30 Se også kapitel 3.5. i dette arbejde.

Ludwig Rösel angiver "die Ausgliederung der germanischen Sprachen" (1962:120)³¹, og det lykkes ham ved hjælp af fleksionsformerne at tilvejebringe en kronologisk redegørelse for de enkelte germanske sprogs mere eller mindre tæt knyttede forbindelse til hinanden.

Jeg mener dog, fleksionsformerne er et kriterium, hvis udsagnskraft er begrænset, hvis det står alene, også selv om fleksionerne nok i sig selv tillader en hel del konklusioner.

Rösel afviser stamtræsmønstret (1962:120), men selv om han ikke siger det eksplicit, så følger hans skema mere bølgeteoriens mønster, især når han taler om

"sprachliche Aktivität, deren Ausstrahlung zu gewissen Zeiten anschwellen, dann wieder abklingen." (1962:120)

Jeg formoder, at når han mener, at det nordiske er uden indflydelse fra andre germanske sprog så tidligt som år 200 efter Kristi fødsel, så skyldes dette det faktum, at han i sine undersøgelser (1962:105 ff) ikke længere trækker nogen oldnordiske paralleler frem, som eventuelt ville kunne belyse en mulig forbindelse med vestgermanerne. Han stiller heller ikke spørgsmålet, om nordgermanerne har en mulig tilknytning til det oldsaksiske, således som Maurer gør det.

Derimod synes spørgsmålet om nordgermanernes tilhørsforhold stort set afgjort med, at det oldnordiske - hvis man betragter de i germansk tid opståede dobbeltformer - her er gået sine egne veje (1962:47).

I afsnittet om Die Absonderung des Gotischen aus der engeren germanischen Sprachwelt (1962:56-57) omtaler Rösel godt nok fælles vestgermansk-oldnordiske fornyelser³², men han kommer

31 Se også kapitel 3.2. i dette arbejde.

32 Se også kapitel 3.2. i dette arbejde.

ikke i bogens videre forløb nærmere ind på det oldnordiskes stilling. Man er derfor henvist til hans skematiske oversigt sidst i bogen (1962:120)³³.

Kuhn tager sit udgangspunkt i en kritik af Schwarz, idet han fremdrager nogle af hans kriterier og argumenterer imod dem. Hans udvalg af kriterier, ved hvis hjælp han ønsker at inddele de germanske sprog er altså - ligesom Schwarz' - blandet; blot når han til et andet resultat, hvilket for mig at se skyldes, at Kuhn lægger hovedvægten på en senere epoke end Schwarz gør det. Kuhn koncentrerer sig nemlig om en fælles udvikling mellem nord- og vestgermansk.

Som den sidste i den række, jeg her ønsker at omtale, kommer så Thomas L. Markey, som for mig at se mange steder stiller sig skeptisk, især med hensyn til at bedømme paralleler. Der er fx kun to ud af de fem nordisk-gotiske paralleler, som han vil godkende (1976:16). Dette dog med den indrømmelse, at de er opstået uafhængig af hinanden. Derimod er der væsentligt flere mellem nord- og nordsøgermansk. Disse to dialekter adskiller sig dog også på et tidspunkt³⁴.

Ved gennemgang såvel af metoder til fortolkning af sprogenes udvikling og disses indbyrdes slægtskabsforhold igennem tiderne som ved omtalen af de enkelte kriterier, på baggrund af hvilke en sådan fortolkning må foretages, var det for mig at se påfaldende, at de enkelte forskeres udtalelser ikke kun var mere eller mindre bevidst modsigende, men også at de var baserede på helt forskellige forudsætninger, både hvad udgangspunktet angår og med hensyn til valg af kriterier, m.v.

33 Se fotokopien i kapitel 3.2. i dette arbejde.

34 Se også kapitel 4. i dette arbejde.

Jeg vil derfor i konklusionen selv vove at fremsætte nogle ideer vedrørende det nordiskes stilling indenfor det germanske sprogområde.

5. Konklusion.

Jeg mener, at man ved en nøjere beskæftigelse med det nordiskes indordning i det germanske sprogområde kan konstatere, at det næppe kan være et spørgsmål om en nærmest absolut tilknytning til enten den ene eller den anden af de germanske dialekter. Ved en perspektivering, der både er synkront og diakront orienteret, eksisterer der grundlag nok for at fastslå, at det nordiske bærer præg af, at det efter den urgermanske tid gennemgik flere sproglige udviklingsperioder med skiftende "partnere", det vil sige, påvirkning fra de andre germanske dialekter. Jeg kan akceptere, at det nordiske har så mange lighedspunkter i det mindste med to andre germanske dialekter, nemlig det gotiske og det nordsøgermanske, at en tidsmæssig begrænset efter hinanden følgende sproghistorie i forskellige tidsrum må betegnes som værende sandsynlig.

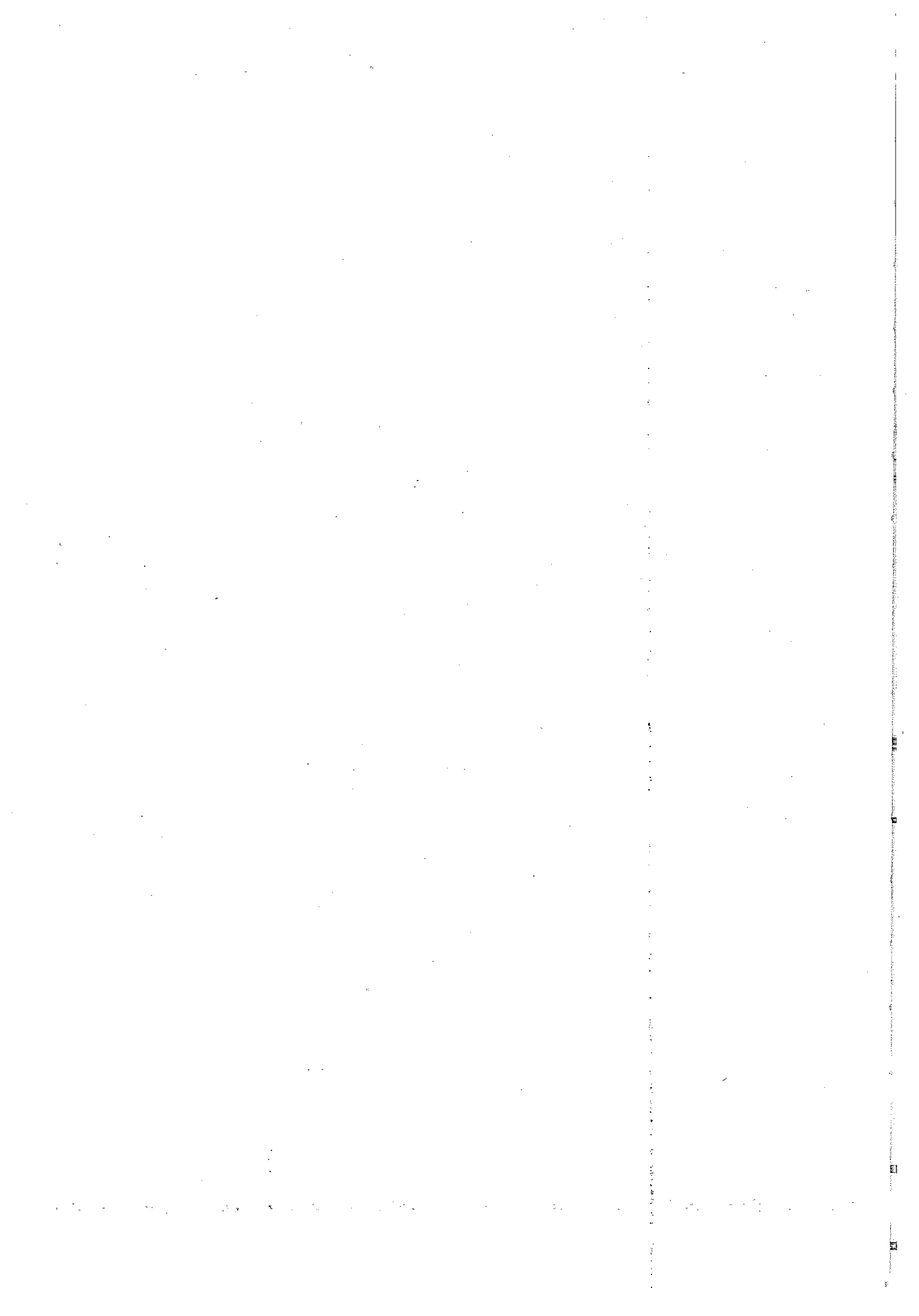
Lidt mindre entydigt bliver spørgsmålet om det nordiskes stilling i forhold til det sydgermanske³⁵, hvorfor jeg meget vagt ønsker at antyde, at en forholdsvis gammel forbindelse mellem disse to dialekter må have bestået, dog har den nok næppe nogensinde været så tæt som det gotiskes og det vestgermanskes berøring med det nordiske.

35 Med begrebet "sydgermansk" følger jeg her Friedrich Maurers idé om en sydgermansk dialekt; se her til blandt andet siderne 173-174 i hans bog Nordgermanen und Alemanen. 1951.

Referenceliste.

- Brøndum-Nielsen, Johs. Dialekter og Dialektforskning. København. 1927.
- Krause, Wolfgang. Handbuch des Gotischen. Dritte, neubearbeitete Auflage. München. 1968.
- Kufner, Herbert L. The grouping and separation of the Germanic languages.
i: van Coetsem, Frans; Kufner, Herbert L. (ed.). Toward a Grammar of Proto-Germanic. Tübingen. 1972.
- Kuhn, Hans. Zur Gliederung der germanischen Sprachen.
i: Zeitschrift für deutsches Altertum. 1955/56. pp 1-47.
- Lehmann, Winfred P. Proto-Germanic syntax.
i: van Coetsem, Frans; Kufner, Herbert L. (ed.). Toward a Grammar of Proto-Germanic. Tübingen. 1972.
- Markey, Thomas L. Germanic Dialect Grouping and the Position of Ingvaenic. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. Innsbruck. 1976.
- Maurer, Friedrich. Nordgermanen und Alemanen. Studien zur germanischen und frühdeutschen Sprachgeschichte, Stammes- und Volkskunde. Dritte, überarbeitete und erweiterte Auflage. Bibliotheca Germanica. Bern, München. 1951.
- Nielsen, Hans Frede. A List of Morphological and Phonological Parallels between North and West Germanic.
i: Acta Philologica Scandinavica. København. 1976. pp 96-116.
- Nielsen, Hans Frede. Morphological and Phonological Parallels between Old Norse and Old English.
i: Arkiv för nordisk filologi. 1975. pp 1-18.

- Noreen, Adolf. Altnordische Grammatik. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen. 5. unveränderte Auflage. Tübingen. 1970.
- Paul, Hermann. Prinzipien der Sprachgeschichte. 9. unveränderte Auflage. Studienausgabe. Tübingen. 1975.
- Porzig, Walter. Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets. Zweite, unveränderte Auflage. Heidelberg. 1974.
- Rösel, Ludwig. Die Gliederung der germanischen Sprachen nach dem Zeugnis ihrer Flexionsformen. Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft. Nürnberg. 1962.
- Schleicher, August. Die deutsche Sprache. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Stuttgart. 1869.
- Schmidt, Johannes. Die Verwandtschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen. Weimar. 1872.
- Schwarz, Ernst. Goten, Nordgermanen, Angelsachsen. Studien zur Ausgliederung der germanischen Sprachen. Bibliotheca Germanica. Bern, München. 1951.
- Skard, Vemund. Norsk språkhistorie. Bind 1 - til 1523. Oslo, Bergen, Tromsø. 1973.

Hans Frede Nielsen

Krimgotisk: oversigt og problemstillinger.

Da der kun er overleveret 86 ord (eller deromkring) på krimgotisk, må sproget siges at befinde sig i den yderste niche af den germanske filologi. Når jeg alligevel mener, at krimgotisk har interesse ud over en snæver faglig kreds, er dette begrundet i samspillet mellem historie og sprog, interferens- og andre fejlkildeproblemer i overleveringen, forholdet mellem lån, fornyelser og nedarvet materiale samt relationerne til de øvrige germanske sprog, herunder krimgotiskens placering inden for gruppen.

Den første germanske tilstedeværelse på Krim sættes almindeligvis i forbindelse med goternes udvandring fra Østersøens sydkyst i sidste halvdel af det 2. århundrede e.Kr. til det nord- og vestlige Sortehavsområde, hvor gotisk tilstedeværelse omtales første gang i 214 e.Kr. Goterne kan formodes at have skaffet sig overherredømmet på Krim i løbet af det 3. århundrede. I 257 foretager de således plyndringstogter tværs over Asovske Hav, og et andet muligt vidnesbyrd om deres tidlige tilstedeværelse er, at der ved kirkeforsamlingen i Nikæa i 325 optrådte en biskop ved navn Theophilus fra bispedømmet *Gothia*.¹ Krimgoterne var formentlig kommet i berøring med kristendommen via de græske Sortehavsbyer og tilhørte den katolske tro (og senere den ortodokse) i modsætning

---

¹ Ifølge Vasiliev (1936: 18-19) hørte Theophilus hjemme blandt vestgoterne, der ikke boede på Krim, men ved Donaus nedre løb. Det krimske bispedømme *Gothia* er først med sikkerhed atteresteret fra begyndelsen af det 5. århundrede (Schwarz 1972: 203-4).

til vestgoterne, der var arianere. At kringgoterne blev afskåret fra resten af den germanske verden, skyldtes hunnernes indmarch i Sydrusland i sidste halvdel af det 4. århundrede, hvorved goternes og de iranske alaneres magt i området blev brudt (Vernadsky 1951: 371-72). Østgoterne skabte sig sidenhen et rige i Italien, der gik til grunde omkring 550, medens vestgoterne, der havde været bosat mellem floderne Dnjestr og Donau, nåede at erobre såvel Sydfrankrig som Spanien, inden de led et afgørende nederlag til maurerne ved Jerez i året 711. Hvorvidt kringgoterne underkastede sig hunnerne er uklart, men det vides, at de var tributpligtige til Justinians østromerske rige. Fra slutningen af det 6. og frem til det 10. århundrede stod de under khazarernes herredømme for derefter igen at blive underlagt Byzans. Fra midten af det 13. århundrede beherskede tatarerne hele halvøen, og næsten samtidig etablerede republikken Genua i forståelse med tatarerne (handels)kolonien Caffa på Krim sydvestkyst (Schwarz 1972: 207). I 1475 erobrede tyrkerne imidlertid såvel Caffa som Gothias hovedby Mankup. De følgende tre århundreder stod halvøen under tyrkernes overhøjhed. Vedrørende kringgoternes senere politiske historie, se nedenfor.

Den første skriftlige kildehenvisning til et bevaret kringgotisk sprog er den slaviske legende om den hellige Konstantinos, der i anden halvdel af det 9. århundrede drev missionsvirksomhed blandt khazarerne på Krim. Goterne nævnes blandt de folk, der priser gud på deres eget sprog (Stearns 1978: 4).

At det sprog, goterne talte, var germansk, synes at finde bekræftelse hos den flamske franciscanermissionær Wilhelm Ruysbroek, der i 1253 besøgte Krim, og som skrev, at der på halvøen var "multi Goti quorum ydioma est Teutonicum" (Scardigli 1973: 245). Det skal dog bemærkes, at Ruysbroek ikke selv opholdt sig i den mellemste og vestlige del af Krim, hvor goterne boede, og altså ikke selv havde hørt dem tale (Vasiliev 1936: 166-67).

Den bayerske lejesoldat Hans Schiltberger, der havde deltaget i slaget ved Nicopolis i 1396 og derefter var i tyrkisk fangenskab i en del år, giver

i sin rejsebog en beskrivelse af Krim og nævner eksistensen der af et "Kuthia sprauch", d.v.s. gotisk. Men i lighed med Ruysbroek har han ikke selv lyttet til sproget (Schwarz 1972: 207-9).

I 1436-37 opholdt venetianeren Iosafat Barbaro sig i byen Tana ved Donflodens udløb og benyttede også lejligheden til at besøge Krim. Barbaro beretter, at hans tyske tjener kunne kommunikere med de derboende gotere, selvom der nok imellem deres respektive sprog var nogle divergenser, der nærmest var at sammenligne med forskellene mellem to italienske dialekter. Vasiliev (1936: 219-20), der mener, at krimgoterne forlængst var blevet helleniseret og tatariiseret på dette tidspunkt, regner med muligheden af, at Barbaros tjener havde talt med "a newcomer from Western Europe".

Joachim Cureus gengiver i 1571 en beretning, der via Melanchton går tilbage til Willibald Pirckheimer i Nürnberg, og som handler om nogle købmænd fra Pirckheimers by, der under en storm i 1475 med deres skib var drevet ind på Krimkysten. Her traf de på en syngende ung mand, der i sin sang anvendte "Germanica verba", og som kunne svare, da de henvendte sig til ham på tysk (Krause 1968: 24, Müller-Kuales 1940: 1188, 1197).

Flamlænderen Ogier de Busbecqs henvisning til et germansk sprog på Krim adskiller sig fra de øvrige beretninger ved, at han giver en række konkrete prøver på sproget. Busbecq, der i nogle år var den østrigske kejsers gesandt i Konstantinopel, det ottomanske riges hovedstad, kom inden for perioden 1560-62 der i kontakt med to udsendinge fra Krim. I et brev til vennen N.M. van Indevelde i Brabant skrev han, at den ene af de to lignede en nederländer, men at hans omgang med grækere havde medført, at han havde antaget deres sprog og opgivet sit eget germanske modersmål. Den anden, der var mindre og mere mørklødet, var af oprindelse græker, men havde alligevel et ikke helt ringe kendskab til det sprog på Krim, som Busbecq ikke ved, om han skal tilskrive gotere eller saksere. Det materiale, som Busbecq nedfældede efter sin samtale med grækeren og sendte i brevet til sin ven, var følgende:

omnibus vero dictionibus praeponerat articulum the
aut the. nostratia aut parum differentia. haec erant

Broe. Panis.	Tag. Dies.
Plut. Sanguis	Oeghene. Oculi.
Stul. Sedes.	Bars. Barba.
Hus. Domus.	Handa. Manus.
VVingart. Vitis.	Boga. Arcus.
Reghen. Pluuia.	Miera. Formica.
Bruder. Frater.	Rinck siue
Schuester. Soror.	Ringo. Annulus.
Alt. Senex.	Brunna. Fons.
VVintch. Ventus.	VVaghen. Currus.
Siluir. Argentum.	Apel. Pomum.
Goltz. Aurum.	Schietē. Mittere sagittā.
Kor. Triticum.	Schlipen. Dormire.
Salt. Sal.	Kommen. Venire.
Fisct. Piscis.	Singhen. Canere.
Hoef. Caput.	Lachen. Ridere.
Thurn. Porta.	Eriten. Flere.
Stein. Stella.	Geen. Ire.
Sune. Sol.	Breen. Assare.
Mine. Luna.	Schuualth. Mors.

Knauen tag erat illi Bonus dies: knauen donum dicebat,
et pleraque alia cum nostra lingua non satis congruentia
usurpabat, ut

Iel. Vita siue sanitas.	Baar. Puer.
Ieltsch. Viuus siue sanus.	Ael. Lapis.
Iel vburt. Sit sanum.	Menus. Caro.
Marzus. Nuptiæ.	Rintsch. Mons.
Schuos. Sponsa.	Fers. Vir.
Statz. Terra.	Lista. Parum.
Ada. Ouum.	Schediit. Lux.
Ano. Gallina.	Borrotsch. Voluntas.
Telich. Stultus.	Cadariou. Miles.
Stap. Capra.	Kilemschkop. ebibe calicē.
Gadeltha. Pulchrum.	Tzo Vvarthata. tu fecisti.
Atochta. Malum.	Tes Varthata. Ille fecit.
VVichtgata. Album.	Ich malthata. Ego dico.

Iussus ita numerabat. Ita tua, tria, fyder, fyuf, seis, sevene, prorsus, ut nos Flandri. Nam vos Brabanti, qui vos Germanice loqui facitis, hic magnifice vos effere, et nos soletis habere derisui, ac si istam vocem pronunciemus rancidius, quam vos Seven effertis. Prosequatur deinde Athe, nyne, thiine, thiinita, thunetua, thunetria, etc. Viginti dicebat stega, triginta treithyen, quadraginta furdeithien, centum sada, hazer mille. Quin etiam cantilenam eius linguae recitabat, cuius initium erat huiusmodi.

*Vvara vvara ingdolou
Scu te' gira Galtzou
Hæmisclep dorbiza ea.*

Sammen med tre andre af Busbecqs breve blev denne hans "Epistola quarta" udgivet (første gang) i Paris i 1589 under titlen *Augerii Gislenii Busbequii D. legationis Turcicae epistolæ quatuor*, men uden forfatterens egen medvirken og kontrol.

Hvad iøvrigt angår Busbecq og troværdigheden af hans optegnelser, skal det fremhæves, at han var en særdeles veluddannet og lærd mand: han havde læst ved universiteterne i Leuven, Paris, Venezia, Bologna og Padova, beherskede en række sprog og interesserede sig for indsamlingen af græske håndskrifter og mønter (V.d. Velde 1966: 57-59, Vasiliev 1936: 270-71).

Inden vi vender tilbage til Busbecqs ordliste, skal vi kort afslutte vor historiske beretning om kringoterne. Jesuiten Mondorf rapporterede i 1760, at der ved Sortehavets kyst boede et hedensk folk, hvis sprog var beslægtet med tysk. Mondorf havde selv været i kontakt med en repræsentant for dette folk, nemlig en galejslave, som han havde mødt (og døbt) på et tyrkisk skib. Der knytter sig dog en vis usikkerhed til denne kilde, jvf. Stearns 1978: 17-18, Schwarz 1972: 215.

I 1779 blev Krims kristne indbyggere ved et dekret udstedt af Katarina den Store opfordret til at udvandre fra Krim til den nye by Mariupol (Zhdanov), der lå ved nordkysten af Asovske Hav og således var beliggende inden for det kristne russiske czarrige. Biskop Ignatius, der var metropolit over Gothia og Caffa, behøvede sin tillid, selvom også han var udsendt til Mariupol og fortsat

te sin gerning der. Det er sandsynligt, at der var mange efterkommere af kringoterne blandt disse (i alt 31.280) kristne emigranter, men de talte antageligvis græsk på dette tidspunkt fremfor et germansk sprog (Vasiliev 1936: 275, 280, Schwarz 1972: 215).

Det blev ovenfor nævnt, at Busbecqs informant havde græsk som modersmål, og det er at forvente, at dette forhold har spillet ind ved udtalen af ordene og Busbecqs opfattelse af disse. Det græske sprog har ikke overlevet på Krim, men det har det imidlertid i Mariupol-(Zhdanov-)området, hvortil kringoterne jo udvandrede. Ved en sammenligning med udviklingen af andre græske dialekter siden det 16. århundrede, kan det antages, at Mariupolgræskens fonologiske system ikke har ændret sig meget i løbet af de sidste 400 år; derfor synes det tilladeligt at benytte M.V. Sergievskijs undersøgelse af det moderne Mariupolgræske (1934: 535-50) til at afdække de unøjagtigheder, der eventuelt måtte have været i informantens udtale af de kringotiske ord, cf. Stearns 1975: 49-58, 1978: 45-63.

Det er for eksempel karakteristisk for /e/-fonemet i Mariupolgræsk, at det udtales som en diftong [eⁱ] i enstavelsesord, og når Busbecq skriver <ei> i *seis* "6", hvor germansk havde e^(+seXs), kan årsagen ligge i interferens hos informanten. Står Mariupolgræsk /e/ initialt, er udtalen [je], og det kan muligvis forklare Busbecqs ortografi i *Ies* "han", jvf. oldhøjtysk *er*, gotisk *is*. I *Iel* "helse" og *Ieltsch* "levende, sund", der etymologisk hører sammen med gotisk *hails* "sund, hel", kan der være sket en monoftongering af germansk *ai* til kringotisk /e:/ eller /ɛ:/, og da *h-* er gået tabt (evt. via interferens!), har den græske informant i forlyd anvendt sin egen stigende diftongallofon. Det skal i den forbindelse bemærkes, at vokallængde ikke regnes for at være fonematisk i Mariupolgræsk.

Flere af de skrevne vokaler i ubetonet stavelse i Busbecqs ordliste er overraskende, når man sammenligner med de øvrige germanske sprog, jvf. *Handa* "hånd", *Siluir* "sølv" og *Ringo* "ring". Forklaringen kan være den, at kringo-

tisk /ə/ ikke havde et modstykke i ubetonet stavelse i græsk, og i stedet erstattede informanten den med en fuldvokal (/i, e, a, o, u/), jvf. moderne Mariupolgræsk.

Et muligt eksempel på interferens fra informantens konsonantsystem er konsonantforenklingen (-forkortelsen) i *Sune* "sol" og *Ada* "æg", jvf. gotisk *sunno* og ⁺*addja* (oldnordisk *egg*). I hans eget sprog var der ikke lange (geminerede) konsonantfonemer, men det er selvfølgelig tillige tænkeligt, at de lange konsonanter havde mistet deres fonematiske værdi i kringotisk på dette tidspunkt.

På morfologiens område er det rimeligt at antage, at Busbecqs græker nævnte den hyppigst forekommende form i det kringotiske paradigme. Det kunne være forklaringen på, at substantiver, der almindeligt forekom som subjekt, gengives med den oprindeligt udlydende konsonant (germansk *-z*, gotisk *-s* (oldnordisk *-r*)), jvf. *Statz* og *Vvintch*, medens ord, der hyppigere optrådte som direkte objekt, er uden endelse, jvf. *Ael*, *Iel*, *Rinck*, *Stul*, *Vvingart*. *Knauen tag* glosseres med "bonus dies", selvom adjektivsændelsen klart angiver, at der ikke er tale om en nominativ (og *tag* er uden suffix). Se nærmere Kluge 1911: 114, Schwarz 1951: 169 og Stearns 1978: 101-2.

En korrekt sproglig vurdering af Busbecqs ordliste kan naturligvis heller ikke foretages uden en afklaring af hans ortografiske særegenheder. Det er klart, at Busbecqs grafemer hyppigst har sennederlandsk lydværdi. Det gælder eksempelvis <oe>, hvor <-e> angiver, at det drejer sig om et langt /o:/, jvf. *Broe*, *Oeghene*, *Hoef*, der alle i germansk havde *-au-*, som imidlertid kan formodes at være blevet monoftongeret i kringotisk. På samme måde kan <ae> i *Ael* tænkes at gengive /a:/. Foran fortungevokalen *e* understreges konsonantens lukkelydsværdi med <gh> i *Oeghene*, *Reghen*, *Singhen*, *Vvaghen* efter nederlandsk mønster, og i *dorbiza* (og *galtzou* (= *galizou*)) angives den stemte intervokaliske hæmmelyd med <z>, ligeledes efter nederlandsk praksis. Imidlertid er det også sandsynligt, at Busbecq er influeret af den samtidige tyske ortografiske tra-

selv. <u> i *Hus, Plut, Stul* kan således antages at repræsentere /u:/, medens <-tz> i *Goltz* og *Statz* formentlig står for /ts/. I *Kilemschkop, Schietē, Schlipen, Schuuester* og *Schuos* modsvarer <-sch> måske /ʃ/ som på tysk, men efter <t> står <-sch> snarere for /s/ som på nederlandsk, jvf. *Rintsch, Vvintch* (= *Vvintsch*) med flere. Se iøvrigt Scardigli 1973: 252-53, V.d. Velde 1964: 102, 112 og 1966: 60-61, Stearns 1978: 72-86.

Jeg har tidligere nævnt, at Busbecq ikke selv stod bag offentliggørelsen af sine fire tyrkiske breve i Paris i 1589 og altså heller ikke læste korrektur på dem. På den baggrund er det kun at forvente, at den udgivne tekst indeholder trykfejl, og Streitberg (1920: 282) mener med nogenlunde sikkerhed at kunne identificere 18 sådanne fejl i Busbecqs ordliste. Heraf kan nævnes bl.a. *Hoef, Stein, Eriten, Schuos, thunetua* og *thunetria* i stedet for henholdsvis *Hoeft* (gotisk *haubiþ* "hoved"), *Stern* (gotisk *stairnō* "stjerne"), *Criten* (gotisk *grētan* "græde"), *Schnos* (oldnordisk *snor, snør* "svigerdatter"), *thiinetua* "12" og *thiinetria* "13", jvf. *thiine* "10", *thiinita* "11". Man kan fristes til at give Eric Hamp (1973: 61) medhold i, at det overleverede krimgotiske materiale er "desperate". Ikke nok med at informanten var græker og indsamleren flamlænder, men sætteren tilhørte (formentlig) en tredje nationalitet og var uden forbindelse med de to førstnævnte.

Langt størstedelen af ordene i Busbecqs liste er af germansk oprindelse - også i den del af samlingen, som han selv siger ikke stemmer overens med hans eget sprog. Men at krimgotisk ikke er forblevet upåvirket af de skiftende kontakter med ikke-germanske sprog kan næppe overraske.¹ Således er *sada* "100"

¹ Omvendt har krimgotisk også øvet indflydelse på nabosprogene. Schwarz (1972: 215) nævner med henvisning til T.E. Karsten (1928: 182) et tilfælde, hvor krimtatarisk er blevet leksikalsk påvirket af det gotiske på halvøen: *razn* "hus" lever således videre i totarsproget i betydningen "tagsvær".

og *hazer* "1000" helt klart lånt fra iransk, jvf. ossetisk (alansk/iransk) *säda, hazār*. I *thiinita, thunetua, thunetria*, hvor enerne er efterstillet, kan der være tale om tyrkisk indflydelse, jvf. også nygræsk δεκατρία (oldgræsk τρεῖς καὶ δέκα), medens *Telich* "tåbelig" formentlig er en direkte videreførelse af det tyrkiske adjektiv *telyq, delyq* "gal, vanvittig".

Meget omstridt er fortolkningen af *cantilenaen*:

Wara vvara ingdolou
 Scu te gira Galtzou
 Hæmisclep dorbiza ea.

Såvel Dirichs (1951: 145-51) som Scardigli (1973: 253-55) har forsøgt at fortolke strofen på et germansk grundlag omend med en vis forskel i indholdet.

Sidstnævnte anser den for at være en kristen vuggesang:

Wache wache, Engel:
 in (deinem) Schoße ruht (mein) Geschöpf.
 Schenke ihm (?) himmlischen Schlaf ...

hvorimod Dirichs udlægger den som et pålæg til en ung pige om at undgå gantteri:

Vorsichtig, vorsichtig, Jungtolle!
 Scheue die Leidenschaften (Begierden) in kundiger (kluger) Weise,
 Den Beischlaf, die Türwartereien, die Schändlichkeiten (Schamlosigkeiten)!

Imidlertid er *cantilenaen* overvejende blevet anset for at være af tyrkisk oprindelse (Marchand 1970: 98-99), skønt ingen af de hidtil foreslåede løsninger er fuldt tilfredsstillende. Svært gennemskuelige i etymologisk henseende er endvidere følgende ord på listen: *Atochta, Borrotsch, Cadariou, Fers, Gadeltha, Kilemschop, Marzus, Menus* og *Stap*.

De entydigt germanske ord i Busbecqs materiale fremviser en række bevarede træk i forhold til fællesgermansk. Således er germansk $\bar{i}$, $\bar{u}$, a direkte videreført i kringotisk, jvf. *Rinck*, *Vvingart*; *Brunna*, *Hus*; *Alt*; medens konsonanter som *p*, *f*, *t*, *k*, *s*, *l*, *r*, *m*, *n* optræder uændret, jvf. *Apel*; *Fisct*; *Salt*, *tua*; *Kor*; *Siluir*; *Stul*; *Bruder*; *Kommen*; *nyne*.

Imidlertid udviser kringotisk også fornyelser i forhold til fællesgermansk - enten alene eller sammen (parallelt) med andre germanske sprog. Fornyetelserne af sidstnævnte slags har ofte været i forskernes søgelys med henblik på kringotiskens placering inden for germansk. Men inden vi tager fat på det spørgsmål, skal vi kort fremhæve nogle kringotiske særtræk. Gengivelsen af den betonedede vokal i *Schietē* "skyde med pil", *Miera* "myre" tyder på, at germansk *eu* kan være faldet sammen med germansk $\bar{e}^1$ og $\bar{i}$ (Stearns 1978: 89). Initialt *h-* er gået tabt i kringotisk ikke kun foran konsonant (*Lachen* "le", *Rinck/Ringo* "ring", *VVichtgata* "hvid") men tillige foran vokal (*Ael* "sten", *Ano* "høne", *Iel* "liv, helse"), også selvom stavemåder som *Handa* "hånd", *Hoef* "hoved", *Hus* "hus" optræder i materialet (Schwarz 1951: 170). Ortografisk interferens fra nederlandsk og tysk er tilstrækkelig til at forklare initialt <h->, jvf. ovenfor. Vanskeligere at gøre rede for er udeladelsen af <-n> i *Baar* "dreng", *Kor* "korn" og af <-t> i *Broe* "brød", *Hoef* "hoved" på baggrund af stavemåden af henholdsvis *Thurn* "dør", *Stein* (= *Stern*) "stjerne" og *Plut* "blod", *VVingart* "vingren".

På grundlag af de initiale konsonanter i *Plut*, *Thurn*, *Tag*, ^+Criten (jvf. gotisk *blōþ*, *-daúr*, *dag-*, *grētan*) og måske *Cadariou* (*ga-*?), *Kilemschkop* (*gild-*?) antager Otto Höfler (1956: 302, 1957: 241-54), at der har fundet en "Medienverschiebung" sted i kringotisk. Lydforskydningstendenser mener Höfler også at kunne finde hos blandt andre vandaler og burgundere foruden naturligvis sydtyskerne; han ser dog ikke heri en kontaktbetinget udvikling (jvf. fænomenernes forskelligartede optræden i tid og rum), men snarere den uafhængige udfoldelse af fælles anlægstendenser, der igen er begrundet i en sydgermansk

"Expirationszuwachs" (Höfler 1957: 343, 349).¹ Teorien om en kringotisk lydfor skydning har ikke fundet megen støtte. V.d. Velde (1964: 117-18) mener for eksempel, at Höfler har fortolket materialet for ensidigt i betragtning af, at flere ord rent faktisk ikke udviser denne "Medienverhärtung", jvf. *Boga, Brunna, Geen, Goltz, Tag* (oldhøjtysk *pogo, prunno, kangan, colt, tac*). Stearns (1975: 53-54, 1978: 59-60) medgiver, at forlydskonsonanten i *Plut, Tag* og *Thurn* synes at pege i retning af en konsonantfor skydning, men en alternativ udlægning er ifølge Stearns informantinterferens, jvf. ovenfor. Mariupolgræsk har således ustemte (uaspirerede) lukkelyd, der kontrasterer med de tilsvarende stemte lyd, medens kringotisk formentlig har haft en fortislenis forskel; det ustemte kringotiske [b] foran /l/ er i den græske informants gengivelse blevet identisk med den nærmestliggende ustemte lyd i hans eget sprog, hvilket Busbecq har opfattet som et fortis /p/: *Plut*. På lignende måde kunne <t> og <th> i *Tag* og *Thurn* forklares (se nærmere hos Stearns 1978: 60).

Som allerede nævnt vidste Busbecq ikke, om hans germanske ordmateriale stammede fra gotere eller saksere. Hvad der fik Busbecq til at fremhæve netop disse to folk som alternativer, får stå hen i det uvisse. Imidlertid er der, som vi skal se nedenfor, adskillige træk i kringotisk, der peger i forskellig retning inden for kredsen af germanske sprog, og dette afspejler sig forskningshistorisk i ret så forskellige vurderinger af kringotiskens stilling i den germanske sproginddeling. De fleste germanske filologer har hævdet, at der nok er tale om en form for gotisk omend ikke en direkte efterkommer af Biskop Wulfilas vestgotiske (Dirichs 1951: 145-51, Sayce, 1954: 380, Höfler 1957: 252, Scardigli 1973: 250), men snarere en aflægger af østgotisk (Streitberg 1896: §13, Much 1898: 208, Stearns 1978: 109-20). Costello (1973: 491)

¹ Dette kan sidestilles med Höflers opfattelse af de germanske omlydsfænomener, der også forklares som ikke-kontaktbetingede (fylogenetiske) paralleludviklinger, jvf. Nielsen 1979: 114.

mener på basis af sin - af indlysende årsager meget snævre - glottokronologiske undersøgelse at kunne afvise tanken om, at krimgotisk skulle nedstamme fra Wulfilagotisk. Istedet tror han, at disse "represent two noncontemporaneous languages, the ancestors of which separated ca. 147 A.D." Streitberg (1920: §17) og Krahe/Seebold (1967: 22) ønsker ikke at kategorisere krimgotisk som "gotisk" og foretrækker istedet at kalde det ved den bredere betegnelse "østgermansk".¹

Ernst Schwarz' opfattelse af krimgotisk som et nordgermansk sprog skal ses i nøje sammenhæng med hans tanker om et gotonordisk (nordgermansk) ursprog i Skandinavien (1951: 173, 1956: 98-99). Krimgotisk indtager imidlertid en selvstændig stilling, og adskillige ord(former) fører over i nordsøgermansk (d.v.s. oldengelsk, oldfrisisk og oldsaksisk), hvorfor Schwarz ikke vil udelukke, at den nordlige del af Jylland, der i modsætning til de sydlige dele af halvøen oprindeligt var nordgermansk ifølge Schwarz, var krimgoternes *Urheimat*. Herfra kan de være udvandret til Sortehavsområdet omkring midten af det 3. århundrede - uafhængigt af de egentlige gotere (Schwarz 1972: 213).

Richard Loewe (1896: 152-66) mener, at de krimgotiske forbindelser til vestgermansk er så stærke - og deltagelsen i de gotiske fornyelser omvendt så svag -, at sproget rettelig bør kategoriseres som tilhørende den vestgermanske gruppe. Han inddeler iøvrigt gruppen i tysk og ingvænsk, idet sidstnævnte igen spaltes sig i to grene: anglofrisisk og krimgotisk. At "æg" i krimgotisk heder *ada* med -*a*-, jfr. nedenfor, forklarer Loewe ved, at det krimgotiske *Urheimat* lå mellem angelsaksere og nordboere, d.v.s. i det nuværende Danmark: -*jj*- udvikler sig ifølge Loewe til -*ggj*- i oldnordisk via -*ddj*-, og -*a*-formens indtrængen i krimgotisk bliver således kontaktbetingsbet.

Under indtryk af de allerede refererede synspunkter kan det næppe overraske, at nogle forskere har anset krimgotisk for at være et blandingsprog,

¹ Et sådant udtryk er på grund af den manglende overlevering næsten meningsløst, medmindre der da tænkes på noget rent geografisk.

jvf. Arntz 1934: 63. Karsten (1928: 218) antyder, at kringoterne kan have været et blandingsfolk bestående af gotere og herulere, medens sproget ifølge Krause (1968: 25) kunne repræsentere "die Sprache eines besonderen, vielleicht mit westgermanischen Volkssplittern von altersher untermischten Gotenstammes." Endelig stiller Marchand (1970: 99) sig skeptisk over for muligheden af på det foreliggende grundlag at afgøre, om kringotisk virkelig er "gotisk".

Den østgotiske monoftongering af germansk *ai* og *au*, som den afspejler sig i personnavne *Gesila* (< ⁺*Gaizila*) og *Odwin* (< ⁺*Audawin-*), sættes af Krause (1968: 37-38) i forbindelse med udviklingen af diftongerne i kringotisk, jvf. *Iel*, *Ieltsch* (gotisk *hails*) og *Broe*, *Oeghene* (oldnordisk *brauð*, gotisk *augōna*). En tilsvarende monoftongering finder imidlertid sted i det nedertyske område, jvf. oldsaksisk *hēl*; *brōd*, *ōgun*, så denne fornyelse kan ikke benyttes ved en bestemmelse af kringotiskens stilling inden for germansk, medmindre man antager en særlig sammenhæng mellem østgotisk, kringotisk og nedertysk.

Påfaldende fornyelser fælles for (sen)gotisk og kringotisk er de hævede reflekser af germansk $\bar{e}^1$ og $\bar{o}$. Kringotisk *Mine*, *Mycha*, *Schlipen*; *Bruder*, *Plut*, *Stul* svarer til gotisk *mēna*, *mēkeis*, *slēpan*; *brōþar*, *blōþ*, *stōl*, men allerede hos Wulfila findes stavemåder, der tyder på overgang fra $\bar{e}$ til $\bar{i}$ og $\bar{o}$ til $\bar{u}$, jvf. *greitip* "I græder" (kringotisk ⁺*critan*, gotisk *grētan*) og *ūhtedun* for *ōhtedun* "de frygtede" (Krause 1968: §55 Anm. 1 & 3). Det skal bemærkes, at germansk $\bar{o}$ også bliver til $\bar{u}$ i nyhøjtysk, jvf. *Bruder*, *Blut*, *Stuhl*, men via oldhøjtysk *uo*. Germansk $\bar{e}^1$ udvikles derimod til $\bar{a}$ i tysk som i de andre nord- og vestgermanske sprog. Endnu en lydudvikling, som kringotisk og Wulfila-gotisk er fælles om, er overgangen fra *-jj-* til *-ddj-*, jvf. *ada* "æg", der ikke er belagt hos Wulfila, men som skulle have heddet ⁺*aaddja*, sammenlign germansk ⁺*twajj-* > gotisk *twaddj(ē)*. En enkelt fælles morfologisk fornyelse skal også fremhæves. Allerede Loewe (1896: 144-45) og Kluge (1911: 114) var opmærksomme på, at *er* og *ir* i kringotisk og i gotisk er afledt af *er* og *ir* i germansk. Dette er en af de fornyelser, som er fælles for kringotisk og gotisk, og som tyder på en tæt forbindelse mellem de to sprog.

sidestilles med den stærke gotiske n/asn. adjektivsændelse *-ata*, der viser, at det demonstrative pronomen i n/asn., germansk ⁺*pat*, fik føjet partiklen indoeuropæisk ⁺*-om* til, jvf. gotisk *pata*. De nord- og vestgermanske former i n/asn. afspejler ikke en sådan partikel. Hverken kringotisk eller Wulfilas bibelgotiske udviser spor af *i*-omlyd. Denne (i forhold til de øvrige germanske sprog) fælles retention er dog af minimal betydning, jvf. også Nielsen 1979: 111-15. En anden retention er bevarelsen af germansk *z* som hæmmelyd, jvf. kringotisk *Schuos* (sammenlign oldengelsk *snoru*), *Vvintch*; gotisk *maiza*, *winds* (sammenlign oldnordisk *meire*, *vindr*, oldengelsk *wind*).

Kringotisk synes ligesom nord- og vestgermansk at have gennemført *a*-omlyd, sammenlign *goltz*, oldnordisk *goll*, oldengelsk/oldfrisisk/oldsaksisk/oldhøjtysk *gold*, men gotisk *gulþ-* (germansk ⁺*gulþa-*). Fornyelsen er imidlertid en (fjern-)assimilationsforeteelse og behøver derfor ikke at være kontaktbettinget. At germansk *e* ikke generelt udvikler sig til *i* i kringotisk, således som det er tilfældet hos Wulfila, jvf. *Reghen*, *Schuuester*, *sevene* over for gotisk *rign*, *swistar*, *sibun*, er heller ikke betydningsfuldt som bevis på en særlig sammenhæng mellem kringotisk og nord- og vestgermansk, idet der er tale om en fælles retention.

I de såkaldt vestgermanske sprog er en fornyelse indtrådt ved, at den germanske hæmmelyd har udviklet sig til en lukkelyd overalt, sammenlign oldengelsk *fæder*, *blōd*, oldfrisisk *feder*, *blōd*, oldsaksisk *fadar*, *blōd*, oldhøjtysk *fater*, *bluot*; noget tilsvarende gør sig gældende i kringotisk (*Fyder* "4", *Plut*), men ikke i bibelgotisk (*fidur-*, *blōþ*) og ej heller i oldnordisk (*faðir*, *blóð*). I det kringotiske verbum *Singhen* synes formen uden *-w-* at være blevet generaliseret ligesom i oldengelsk/oldsaksisk/oldhøjtysk *singan* og i oldfrisisk *siunga*, hvor *-w-* imidlertid svandt så sent, at en diftongering af *i* til *iu* nåede at finde sted. Oldnordisk (*syngua*) og gotisk *siggwan* har bevaret *-w-*.

Blandt de argumenter, Loewe (1896: 161-64) benyttede i forbindelse med anbringelsen af kringoterne i nærheden af angelsakserne (ingvæonerne), var talordet *Fyuf* "5", der som oldengelsk/oldfrisisk/oldsaksisk *fif* ikke udviser

nogen nasal foran *-f*. Langt de fleste forskere har imidlertid hævdet, at *fyuf* er en fejlskrivning for ⁺*fyuf* (jvf. gotisk *fimf*), og mener ikke, at ordet kan tages til indtægt for en fælles kringotisk/ingvænsk (nordsøgermansk) fornyelse. Loewe fremhævede endvidere det betonedede *-a-* i *Vvarthata* "lavede" som en parallel til oldengelsk (anglisk) *warhte*, *gewarht*, oldsaksisk *warhta*, *giwarht* (men gotisk *waúrhta*). Baggrunden for denne vokalisme er uklar, sammenlign Campbell 1959: §156. Men mærkeligt nok sætter Loewe ikke kringotisk *Lista* "for lidt" i forbindelse med den oldengelske superlativ *læst* (oldfrisisk *l̄est*), der tyder på et fælles valg mellem oprindelige (indoeuropæiske) alternativer, jvf. gotisk *minnists*, oldsaksisk *minnist*, oldnordisk *minztr*.

Ved verbet *Kommen* stemmer kringotisk overens med oldnordisk (*koma*), oldengelsk (*cuman*), oldfrisisk (*koma/kuma*), oldsaksisk (*kuman*) (og måske også med sen oldhøjtysk, jvf. *komen*), idet disse sprogs former alle afspejler *ie*. aorist præsens med svindtrin i modsætning til gotisk *qiman*, oldhøjtysk *queman*, der repræsenterer det oprindelige durative aspekt (fuldtrin). Kringotisk *fyder* "4" har videreført den oprindelige alveolære lukkelyd (sammenlign latin *quattuor*), og det samme gælder gotisk *fidwōr*, oldengelsk *feobur-*, *fyber* samt fornsvensk *fioper-* (Noreen 1970: §259). Andre tilfælde, hvor kringotisk har enkelttræk fælles med forskellige kombinationer af germansk sprog, er: tabet af *-j-* i indlyd efter konsonant, der også kendes i oldengelsk og oldhøjtysk, sammenlign *Lachen* "le", oldengelsk *hliehhan*, oldhøjtysk *hlahhan* (men gotisk *hlahjan*); retentionen af det oprindelige pronomen i 3. person singularis maskulinum af det personlige pronomen som foruden i kringotisk (*Ies* "han") også bevares i oldhøjtysk (*er*) og gotisk (*is*); og endelig valget af germansk ⁺*sternōn*, der var et alternativ til germansk ⁺*sterron*, sammenlign kringotisk *Stein* (= *Stern* "stjerne"), oldnordisk *stjarna*, gotisk *stairnō*, oldhøjtysk *sterno* vs. oldhøjtysk/oldsaksisk *sterro*, oldfrisisk *stēra* oldengelsk *steorra*.

Hvis man på grundlag af de gennemgåede paralleller skulle foretage en vurdering af det kringotiske sprogs stilling inden for germansk, er det helt

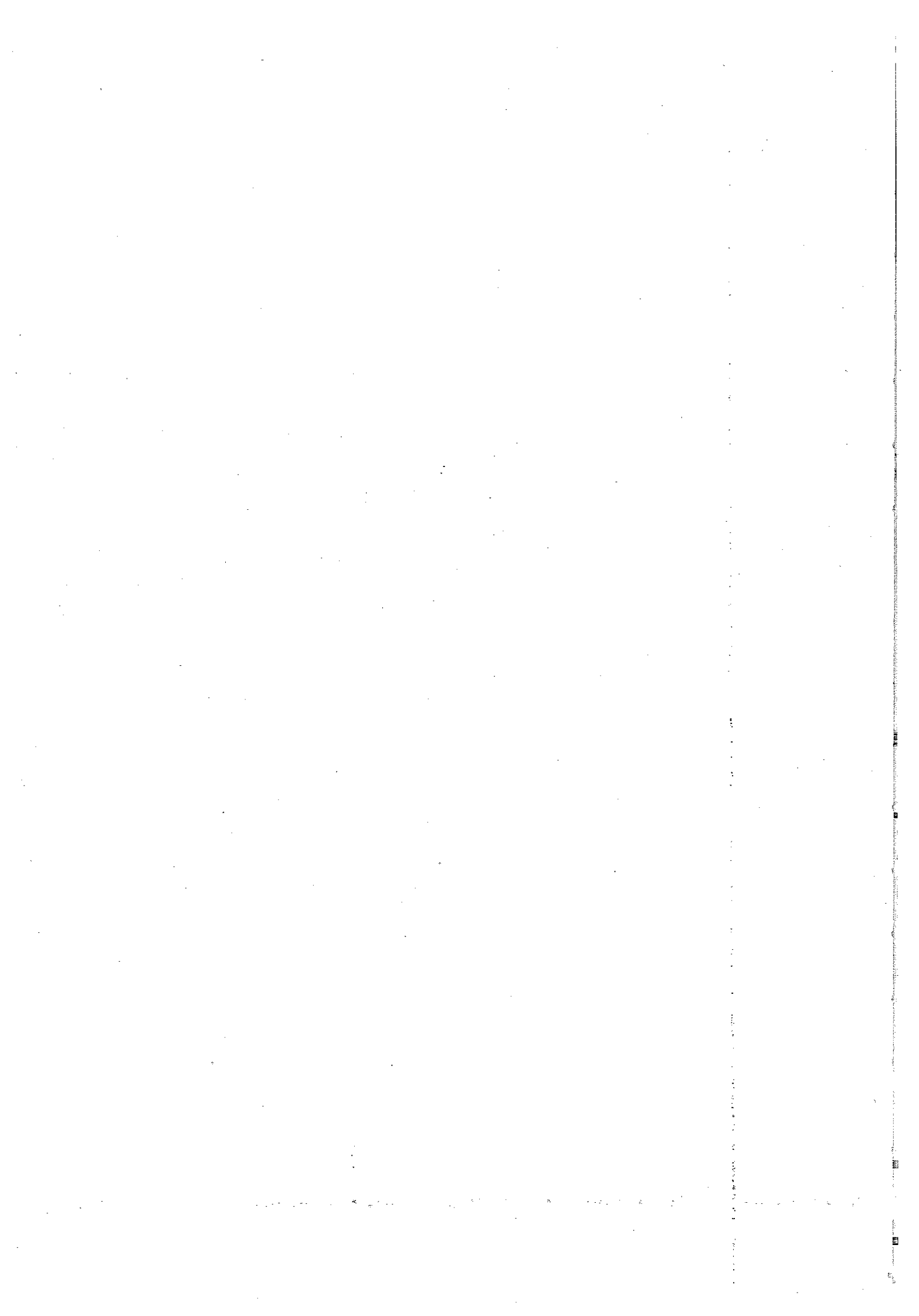
klart, at det står nærmere bibelgotisk end noget andet germansk sprog eller kombinationer af sprog. Ikke blot var antallet af fællestræk større end ved de øvrige sammenligninger, men fire af overensstemmelserne viste sig at være innovationer. Men ingen af de andre sprog (eller kombinationer af disse) kunne kringotisk mod sikkerhed siges at have mere end to specifikke paralleller, det være sig fælles innovationer, fælles valg af oprindelige alternativer og/eller fælles retentioner. På de givne præmisser kan vi derfor tilslutte os de forskere, der betragter kringotisk som et "gotisk" sprog.

Litteraturhenvisninger.

- Arntz, H. "Urgermanisch, Gotisch und Nordisch." *Germanische Philologie. Ergebnisse und Aufgaben. Festschrift für Otto Behaghel.* Hrsg. A. Götze u.a. Heidelberg, 1934, pp. 29-74.
- Campbell, A. *Old English Grammar.* Oxford, 1959.
- Costello, J.R. "The Placement of Crimean Gothic by means of Abridged Test Lists in Glottochronology." *Journal of Indo-European Studies*, 1 (1973), 479-506.
- Dirichs, J. "Die einzigen gotischen Verse." *Neophilologus*, 1951, pp. 145-51.
- Hamp, E.P. "Crimean Gothic *fers*." *Journal of English and Germanic Philology*, 72 (1973), 60-61.
- Höfler, O. "Die hochdeutsche Lautverschiebung und ihre Gegenstücke bei Goten, Vandalen, Langobarden und Burgunden." *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 93 (1956), 294-318.
- "Die zweite Lautverschiebung bei Ostgermanen und Westgermanen." *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (T), 79 (1957), 161-350.
- Karsten, T.E. *Die Germanen.* Berlin/Leipzig, 1928.
- Kluge, F. *Die Elemente des Gotischen.* 3. Auflage. Strassburg, 1911.
- Krause, W. *Handbuch des Gotischen.* 3. Auflage. München, 1968.

- Loewe, R. *Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere*. Halle, 1896.
- Marchand, J.W. "Gotisch." *Kurzer Grundriss der germanischen Philologie bis 1500*, I. Hrsg. L.E. Schmitt. Berlin 1970, pp. 94-122.
- Much, R. Anmeldelse af Loewe (1896) i *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde*. Beiblatt zu den indogermanischen Forschungen, 9 (1898), 193-209.
- Müller-Kuales, G. "Die Krimgoten." *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, III, Hrsg. H. Reinerth. Leipzig/Berlin, 1940, pp. 1184-97.
- Nielsen, H.F. *De germanske sprog. Baggrund og gruppering*. Odense, 1979.
- Noreen, A. *Altnordische Grammatik*, I. 5. Auflage. Tübingen, 1970.
- Sayce, O.L. "Appendix. Supplement to the Grammar." In: J. Wright, *Grammar of the Gothic Language*. 2nd edition. Oxford, 1954, pp. 367-81.
- Scardigli, P. *Die Goten. Sprache und Kultur*. München, 1973.
- Schwarz, E. *Goten, Nordgermanen, Angelsachsen*. Bern/München, 1951.
- *Germanische Stammeskunde*. Heidelberg, 1956.
- "Die Krimgoten." *Zur germanischen Stammeskunde*. Hrsg. E. Schwarz. Darmstadt, 1972, pp. 202-16. (Trykt første gang i 1953).
- Sergievskij, M.V. "Mariupol'ski grečeskie govory." *Izvestija Akademii Nauk SSSR (Otdelenie obščestvennyx nauk)*, 7 (1934), 533-87.
- Stearns, M. "Busbecq's Crimean Gothic Data: Distortion by the Non-native Informant." *Leuvense Bijdragen*, 64 (1975), 49-58.
- *Crimean Gothic*. Saratoga, 1978.
- Streitberg, W. *Urgermanische Grammatik*. Heidelberg, 1896.
- *Gotisches Elementarbuch*. 5. und 6. Auflage. Heidelberg, 1920.
- Van de Velde, R. "Het Krimgotisch." *Leuvense Bijdragen*, 53 (1964), 102-19.
- *De studie van het Gotisch in de Nederlanden*. Gent, 1966.
- Vasiliev, A.A. *The Goths in the Crimea*. Cambridge (Mass.), 1936.
- Vernadsky, G. "Der sarmatische Hintergrund der germanischen Völkerwanderung." *Saeculum*, 2 (1951), 340-92.

Dette skrift indeholder bidrag af

Thorleif Christiansen

Solveig Gaarsmand

Angela Guski

Ellen Holt-Jensen

Vibeke Weldingh Johansen

Kirsten Jonasson

Marianne Juul

Hans Frede Nielsen

Kirsten Rømer